

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Економічний

(повна назва факультету)

Кафедра економіки та фінансів

(повна назва кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Виконав: здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи _____
спеціальності 051 Економіка _____

(шифр і назва спеціальності)

Гасанова Конюль Хаганівна

(прізвище та ініціали студента)

Керівник к.с-г.н., доцент Бойко.Л.О. _____

(прізвище та ініціали, вчене звання, науковий ступінь)

Рецензент Бібіченко А.В. _____

(прізвище та ініціали)

Херсон 2021 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Економічний
Кафедра Економіки та фінансів
Освітній рівень магістр
Спеціальність 051 Економіка
(шифр і назва)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Зав. кафедри
Наталія ТАНКЛЕВСЬКА

«11 червня 2021 року»

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Гасанової Конюль Хаганівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи: ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1. Керівник роботи к.с-г.н., доцент Бойко Л.О
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від 11.06.2021 р №148

2. Строк подання роботи здобувачем ВО 07.12.21 р.

3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативні документи, статистичні матеріали, літературні джерела з теми магістерської роботи, інтернет-матеріали

4. Зміст кваліфікаційної роботи магістра (перелік питань, які потрібно розробити)

Теоретико-методичні аспекти формування та розвитку підприємництва в Україні в умовах ринкового середовища. Сучасні підходи до оцінки фінансово-господарської діяльності підприємств, як основи ефективного управління. Управління ризиками підприємницької діяльності товаровиробників в аграрній галузі. Ризики в аграрному секторі економіки та необхідність їх страхування. Механізми регулювання інвестиційно інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Удосконалення вітчизняної системи страхування аграріїв з урахуванням зарубіжного досвіду.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

1. Показники України в Індексі політики у сфері МСП, 2020 р. у порівнянні з 2016 р.

2. Динаміка основних показників суб'єктів малого підприємництва протягом 2013-2020 років

3. Класифікація Due Diligence в залежності від характеру дії та результату проведення певних процедур

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Нормоконтроль	к.е.н., доцент Карнаушенко А.С.		

7. Дата видачі завдання 11 червня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір наукової літератури для написання 1 розділу	Червень – липень 2021 р.	виконано
2	Збір наукової літератури для написання 2 розділу	Серпень 2021 р.	виконано
3	Збір наукової літератури для написання 3 розділу	Вересень 2021 р.	виконано
4	Формулювання висновків	Жовтень 2021 р.	виконано
5	Оформлення роботи	Листопад 2021 р.	виконано

Здобувач ВО _____ Гасанова К. Х.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Бойко Л.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Гасанова К.Х. Зовнішнє середовище та його вплив на розвиток підприємництва в Україні в умовах євроінтеграції

Метою нашого дослідження є аналіз зовнішнього середовища та його вплив на розвиток підприємництва в Україні в умовах євроінтеграції.

Основний науковий результат магістерської роботи полягає у формуванні теоретичних засад щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку підприємництва в Україні в умовах євроінтеграції.

У магістерській роботі констатовано потребу конструктивного вивчення значимості Due Diligence та зроблено об'єктивний висновок, що самостійно проведений платником податків своєчасний – перед плановою податковою перевіркою податковий Due Diligence може стати ефективним інструментом зниження податкових донарахувань та судових дебатів.

Ключові слова: підприємництво, податки, Due Diligence, податкові ризики, податкові донарахування, трансакції, державний бюджет

SUMMARY

Hasanova K.H. The external environment and its impact on the development of entrepreneurship in Ukraine in the context of European integration

The aim of our study is to analyze the external environment and its impact on the development of entrepreneurship in Ukraine in the context of European integration.

The main scientific result of the master's thesis is the formation of theoretical foundations for organizational and economic support for the development of entrepreneurship in Ukraine in the context of European integration.

The study emphasizes the need of thorough examination of the importance of Due Diligence and offers an objective conclusion that timely tax Due Diligence performed independently by a tax payer prior to a planned tax inspection can become an effective instrument to reduce extra tax charges and legal debates.

Key words: entrepreneurship, taxes, Due Diligence, tax risks, extra tax charges, transactions, state budget.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА
	9
	1.1. Підприємництво в сучасній економіці та тенденції його розвитку
	9
	1.2. Механізм впливу елементів зовнішнього середовища на функціонування підприємства
	17
	1.3. Характеристика основних законодавчих актів та державна підтримка підприємництва в Україні
	20
РОЗДІЛ 2	СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАСОВОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ, ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ
	29
	2.1. Фінансові аспекти розвитку малого підприємництва в Україні
	29
	2.2. Основні принципи податкової системи та її реформування
	34
	2.3. Податковий Due Diligence та оподаткування малого і середнього бізнесу
	38
РОЗДІЛ 3	УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРОВИРОБНИКІВ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ
	47
	3.1. Ризики в аграрному секторі економіки та необхідність їх страхування
	47
	3.2. Механізми регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств
	54
	3.3. Удосконалення вітчизняної системи страхування аграріїв з урахуванням зарубіжного досвіду
	60
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Глобальні виклики сьогодення, пришвидшена трансформація світового господарства, структурні зміни української економіки посилюють перед підприємницькими структурами, незалежно від форм власності та видів діяльності, завдання дослідження, ідентифікації та розроблення заходів щодо мінімізації негативного впливу факторів зовнішнього середовища. Будь-яка організація, підприємство є відкритою системою, яка знаходиться у постійній взаємодії із тими чи іншими елементами зовнішнього середовища, дослідженню якого слід приділяти належну увагу, оскільки воно обумовлює рівень визначеності прийняття управлінських та інших рішень щодо діяльності підприємства.

Деструктивні фактори та соціально-економічні загрози можуть негативно впливати на поведінку суб'єктів економічної діяльності. Саме за цих обставин виникає нагальна потреба належного фінансового управління на мікроекономічному рівні у контексті розроблення заходів щодо зниження ризиків та урахування чинників зовнішнього середовища. Передусім необхідно систематизувати перелік факторів зовнішнього середовища, що дасть можливість їх ідентифікувати та виділити найбільш дестабілізуючі, із урахуванням діяльності підприємств різних форм власності. Також необхідна оцінка впливу специфічних факторів на діяльність суб'єктів економічної діяльності у різних сферах національного господарства. Питання впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємств сьогодні є недослідженим та актуальним.

Питанням впливу факторів зовнішнього середовища займалися такі науковці, як І. Ансоф, О. Віханський, Дж.Белл, Ф. Котлер, М. Портер, А. Томпсон, серед вітчизняних науковців – О. Велика, А. Грушина, Л. Зайцева, С. Ксьонз, К. Кузнецова, К. Павлюк, О. Романко, І. Труніна та багато інших науковців, що зумовлено складністю та масштабністю цієї проблеми.

Метою нашого дослідження є аналіз зовнішнього середовища та його вплив на розвиток підприємництва в Україні в умовах євроінтеграції.

Відповідно до поставлених завдань визначено: дослідити підприємництво в сучасній економіці та тенденції його розвитку; механізм впливу елементів зовнішнього середовища на функціонування підприємства; характеристику основних законодавчих актів та державна підтримка підприємництва в Україні; фінансові аспекти розвитку малого підприємництва в Україні; основні принципи податкової системи та її реформування; податковий Due Diligence та оподаткування малого і середнього бізнесу; ризики в аграрному секторі економіки та необхідність їх страхування; механізми регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств; удосконалення вітчизняної системи страхування аграріїв з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є процеси, умови, діяльність та розвиток підприємництва в Україні в умовах євроінтеграції.

Предмет дослідження - сукупність теоретичних, організаційних, методологічних та практичних аспектів основних проблем розвитку підприємництва в умовах євроінтеграції та в умовах формування ринкової економіки.

Методи дослідження. У магістерській роботі були використані загальнонаукові методи дослідження: аналогія, порівняння та узагальнення - для з'ясування сутності поняття підприємницької діяльності та основних проблеми сучасного розвитку підприємництва; абстрактно-логічні - інтеграція теоретичних та методологічних аспектів розвитку підприємництва; аналізу та синтезу - при постановці проблеми дослідження, деталізації та уточненні об'єкта та предмета дослідження; обчислювально-аналітичний та графічний - для відображення таблиць, розрахунків та результатів досліджень. Діалектичний метод застосовано при визначенні ключових понять та категорій, які використовуються у дослідженні, таким як податкова система, due diligence тощо. При цьому в основу роботи покладено

порівняльно-правовий метод, який допоміг проаналізувати закордонний досвід. Формально-юридичний (догматичний) метод дозволив проаналізувати нормативно-правові акти, судову практику у сфері підприємницької діяльності. Порівняльно-історичний метод сприяв дослідженню процесу розвитку правового регулювання підприємництва у декілька етапів. Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження, крім іншого, підкріплено даними соціологічного та статистичного методів

Інформаційною базою дослідження є матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Україні, матеріали періодичних наукових видань, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених у сфері розвитку малого підприємництва, регіонального управління, дані мережі Інтернет.

Наукова новизна отриманих результатів. Основний науковий результат магістерської роботи полягає у формуванні теоретичних засад щодо організаційно-економічного забезпечення розвитку підприємництва в Україні в умовах євроінтеграції.

Практичне значення отриманих результатів. Основні результати та висновки магістерського дослідження мають теоретичне й практичне спрямування і можуть бути використані органами місцевого самоврядування як рекомендації для розвитку підприємництва в регіонах, створенні галузевих і регіональних програм.

Апробація результатів. Результати наукового дослідження «Податковий due diligence як ефективний спосіб усунення або зменшення податкових донарахувань та спорів з податковою службою» були опубліковані у фаховому збірнику «Ефективна економіка», №11. 2021. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.201 URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/203.pdf

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основної частини роботи становить 75 сторінок. Робота містить 3 таблиці та 2 рисунка. Список використаних джерел налічує 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Підприємництво в сучасній економіці та тенденції його розвитку

Важливою умовою підвищення конкурентоспроможності економіки України та підтримання її на належному рівні є забезпечення розвитку підприємництва.

Це стає можливим завдяки створенню сприятливих умов для ведення бізнесу (забезпечення політичної стабільності, правової визначеності, податкової прозорості тощо), розвитку зовнішньоекономічних відносин (надалі ЗЕД) та функціонуванню розвиненої інфраструктури підприємництва як в країні в цілому, так і в окремо взятих регіонах безумовно з урахуванням специфіки їх розвитку.

Задля формування стимулів розвитку підприємницької діяльності необхідно забезпечити відповідною інфраструктурою, бо саме вона створює умови для швидкої адаптації підприємств різного розміру: від малого до крупного бізнесу до постійних змін зовнішнього середовища. Наразі помітно спростилися соціальні та бізнес транзакції. Виходити на нові ринки стало легше, але це породило і зворотній ефект – таке взаємне відкриття ринків в умовах створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом призвело до того, що переважна більшість підприємництва потребує підтримки в посиленні захисту від іноземних конкурентів на внутрішніх ринках, та пошуку надійних «провідників» у різні ринки. Україна зробила і робить багато спроб вступу до європейської інтеграції, але той факт, що почалася війна набагато уповільнив цей процес. Попри все це, 1 січня 2016 року почала діяти умова поглибленої зони вільної торгівлі (ЗВТ) ЄС та України, що відкрила для українського бізнесу двері різних можливостей.

А це означає вільний спрощений доступ на ринки ЄС, скасування ввізних мит на більшість імпортованих товарів, шанс на зниження рівня шахрайства та контрабанди, ведення бізнесу без кордонів тощо.

Тяготіння та рух України, нехай і ускладнений різними факторами, в напрямку Євроінтеграції є перспективною тропою економічного розвитку, саме тому до неї є прагнення. Ця перспектива знаходить своє втілення у вільному доступі до світового ринку товарів/послуг/робіт, постійній взаємодії з високорозвиненими країнами, перейманню досвіду, що призведе до покращення, модернізації виробництва тут на Україні, підвищення якості товарів, послуг, робіт, втілення корисних ідей, впровадження інноваційних технологій на Батьківщині тощо.

Але, як зазналося вище, будь яка перспектива має і зворотну сторону. Тим не менш, євроінтеграція матиме більше переваг, аніж недоліків. Тому не будемо зосереджуватися на них. Не будемо вдаватися до детального розбору недоліків та зосередимося на тому, яким чином розвивається українське підприємництво за умов поставлення таких амбітних цілей, що саме може заважати, потребує доопрацювання, що змінюється у ході тощо. Єдине, що слід відмітити, це те, що з часом великі компанії можуть стати перепорою для успішної діяльності українських підприємств та, навіть, можуть стати монополістами у певній галузі, витіснивши менші підприємства

При євроінтеграції малі підприємства розглядаються і займають особливо місце в Європейській Хартії, що націлена на підтримку і зацікавлена у «виживанні» малого бізнесу, як своєрідного елемента добробуту країни.

Євроінтеграційні процеси підвищать ймовірність активізації трансфертного ціноутворення в міжнародних компаніях. Так необхідно буде готувати різні пакети документації, але буде означати, що чистий грошовий потік від продажу власних товарів за кордоном і отримання з цього прибутку буде зростати, через курсові різниці - різниця між курсами валют і ціни на товари/роботи/послуги в ЄС є вищими, ніж у нас.

Інтеграція у ЄС неабияк впливає на розвиток підприємництва в Україні. Підприємства відчують дані змін, нововведення, перевтілення стандартів, введення нових податкових інструментів та механізмів. В умовах постійних змін підприємства примусово/добровільно, органічно/неорганічно стають гнучкими та підсилюють імунітет на нове.

Усім відомо, що малі і середні підприємства займають вагому частку у внесках до державного бюджету та беззаперечно є важливою складовою економічної системи. Його необхідно повсякчас підтримувати та розглядати з точки зору рушія, який приведе до економічного зростання (Табл. 1.1).

Хоч наразі для нас усіх пандемія стала звичним середовищем існування, функціонування, але перед цим вона завдала неабиякого удару по підприємництву України, особливо по малому бізнесу. Карантин, військові дії, нестійка економічна та політична ситуація в країні, низька купівельна спроможність населення завдає ударів один за одним по підприємництву.

Таблиця 1.1

Динаміка основних показників суб'єктів малого підприємництва
протягом 2013-2020 років

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Частка малого підприємництва у ВВП, %	10	11	13	14	15	15	16
Частка малого підприємництва у структурі підприємництва, %	98,8	99,1	99,2	99,2	99,1	99,1	99,0
Кількість суб'єктів малого підприємництва, тис. од.	1702,2	1915,1	1958,4	1850,1	1789,4	1822,7	1923,0
в тому числі суб'єктів мікропідприємництва, тис. од.	1637,2	1859,9	1910,8	1800,7	1737,1	1764,7	1864,0
Чисельність зайнятих у малому підприємстві, тис. осіб	2010,7	1686,9	1576,4	1591,7	1658,9	1641,0	1746,6
Кількість малих підприємств на 10 тис. населення, од.	82	76	77	68	76	80	86

Цю динаміку ми розглядаємо протягом 2014-2020 років на основі аналізу таких показників як частка малого підприємництва у ВВП, його частка у структурі підприємництва в цілому, кількість суб'єктів малого і мікропідприємництва, чисельність зайнятих у малому підприємстві та кількість малих підприємств на 10 тис. населення. Значення усіх показників, насамперед частки малого підприємництва у загальній структурі підприємництва (98,8-99,2%) та кількості малих підприємств на 10 тис. населення (68-86 одиниць), є достатньо вагомими. Внесок вітчизняного малого підприємництва у створеному продукті залишається недооціненим. Незважаючи на те, що мале підприємство є рушійною силою розвитку національної економіки, його частка у ВВП є незначною і не перевищує 16% (це максимальний показник у 2020 р.). В той же час в економічно розвинутих країнах внесок малого підприємництва у ВВП у середньому становить близько 60%

Існує велика кількість визначення підприємництва, проаналізувавши існуючі підходи до визначення понять «підприємство», вважаємо, що доцільно погодитись з думкою про те, що підприємство - самостійна, ініціативна, ризикована діяльність суб'єкта господарювання з виробництва товарів, виконання робіт та надання послуг з метою одержання прибутку, саме таке визначення надається у законодавчих актах України.

Сучасна історія підприємництва бере свій початок з середніх віків. Підприємцями того часу були місіонери, купці, ремісники та інші. Вагомий внесок у дослідження цього питання протягом XVIII—XIX ст. зробили відомі західні економісти А. Сміт, Д. Рікардо і ін. [1].

Як явище господарського життя, підприємство бере свій розвиток у певній парадигмі, певному соціально-економічному та історичному середовищі, контексті. Рівень розвиненості підприємницького середовища свідчить про загальний рівень цивілізованості країни, що безумовно впливає на розвиток підприємства. При формуванні підприємницького клімату слід враховувати передумови, які впливають на його, серед яких: економічні,

політичні, юридичні, психологічні. Якщо мова йде про економічні передумови, то слід відмітити свободу підприємницької діяльності, вибору контрагентів, наявність різних видів власності, демонополізація господарської діяльності, роздержавлення та приватизація майна.

Політичні передумови полягають у створенні в країні сприятливого політичного клімату для підприємництва, забезпечення політичної стабільності.

Така політика має надати усім господарюючим суб'єктам:

- гарантії збереження їхньої власності;
- виключення можливостей націоналізації та експропріації;
- владні структури мають захищати всі види власності;
- створювати сприятливий підприємницький клімат завдяки відповідній податковій, кредитній, фінансовій, інвестиційній, митній та іншій політиці [2].

Юридичні передумови підприємництва ґрунтуються на прийнятті відповідних законодавчих актів, нормативно-правових актах, що мають переслідувати ціль встановлення прозорих та зрозумілих правил гри для усіх гравців підприємницької арени, не допускати надмірного втручання держави у діяльність господарств, а також захищати бізнес від порушення зі сторони правоохоронних та інших органів державної влади.

Не менш важливою є психологічні передумови.

Сутність її полягає в позитивній, суспільній думці щодо, а також у його економічній, матеріально-технічній і організаційній підтримці [2]. Нажаль, наразі підприємницька діяльність має негативне або песимістичне забарвлення, підозрілість та недовіра до підприємців лунає нерідко.

Кожна держава в межах соціально- економічних відносин формує підприємницьке середовище. Характеризуючи підприємницьке середовище, ряд авторів обмежуються ринком як сферою діяльності. Такий підхід зумовлений змішуванням понять бізнесу і підприємництва [3].

Беззаперечним та відомим є факт, що у 2018- 2019 роках простежувалася тенденція стрімкого зростання ділової активності малого та середнього бізнесу. Відмічалась потужність та потенціал малого та середнього бізнесу стати основним елементом, який здатний вивести економіку України з кризи та забезпечити подальше стрімке зростання.

Однак 2020 рік став переломним через пандемію COVID19. Зазвичай суб'єкти малого підприємництва потерпають вже на 2-3 місяць фінансової кризи. Великих збитків мале підприємництво зазнало від запровадження карантину внаслідок COVID-19. Так, за даними Спілки українських підприємців України у кризовий березень 2020 року збанкрутіли і закрили свій бізнес приблизно 6% суб'єктів малого підприємництва, що стало величезною проблемою для держави. Третина власників бізнесу (переважно мікро-), заявили про падіння доходів на 90-100% за березень - квітень 2020 року. Більшість підприємців звільнили до 50% штату співробітників (Табл.1.2).

Власники малого та середнього бізнесу констатують факт зменшення доходів на 25-50% порівняно з до карантинним періодом і вже звільнили від 10 до 25% працівників. Для порівняння, втрати прибутків великих підприємств становлять 10-25%, там прогнозувалося скорочення штату на 25% до кінця обмежувальних заходів, які діють й до сьогодні [4].

Через карантинні обмеження, будучи змушеними закривати орендовані приміщення, звільняти співробітників тощо, бізнес переходить до нових рельсів – диджиталізації економіки, е-комерції, переходять в онлайн і ведуть бізнес саме на просторах інтернету. Відколи в Україні оголосили карантин, а саме з березня 2020 року, перед бізнесом постали нові виклики і головним лозунгом стало – «змінитися або вмерти». Багато офлайн продажів припинили діяльність в офлайн і перейшли в онлайні.

Бізнес постав перед лицем перевантаження і необхідності бути гнучким. Ця гнучкість дає новий подих е-комерції, який є один із найбільш привабливих каналів продажів під час кризи в усьому світі. Саме за

допомогою Інтернету можна все замовляти/продавати дистанційно, надаючи можливість бізнесам функціонувати, а споживачам задовільняти свої потреби.

Таблиця 1.2

Показники України в Індексі політики у сфері МСП,
2020 р. у порівнянні з 2016 р.

Компонент	Напрямок	УКР 2020	УКР 2016	СП середнє значення 2020 р.	УКР 2020 (методологія 2016 р.)
А	Інституційна та законодавча база	3,50	2,45	3,74	3,50
	Умови діяльності	3,55	3,81	3,92	3,89
	Банкрутство та другий шанс	2,56	2,05	2,85	2,38
В	Навчання підприємництву / Підприємництво серед жінок	3,98	2,25	3,58	дані відсутні
	Навики МСП	3,19	2,56	3,36	дані відсутні
С	Доступ до фінансування	3,31	3,22	3,57	3,23
D	Державні закупівлі	3,17	2,73	3,49	3,17
	Стандарти і технічні норми	3,55	4,34	3,43	3,81
	Інтернаціоналізація	2,64	1,63	2,96	3,02
Е	Послуги з розвитку бізнесу	2,90	1,84	3,53	2,90
	Політика у сфері інноваційної діяльності	2,28	1,86	2,92	2,35
	Еколого-орієнтована економіка	2,54	1,22	2,77	2,54

До речі, більшість компаній у період пандемії перейшли і активно переходять на електронний документообіг. Жорсткі обмеження навчили працювати дистанційно, навчили використовувати діджитал інструменти та залишатися на плаву – конкурентоспроможними.

Зовнішня реклама нині втратила актуальність, натомість інструменти digital-маркетингу, навпаки, працюють на повну потужність. Люди проводять більшість часу за моніторами комп'ютерів або ноутбуків, телевізорами,

мобільними пристроями. За час карантину значно скоротилися рекламні бюджети туристичних компаній, бізнесів, що продають товари luxury, premium-сегменту, фірм, які спеціалізуються у сфері розваг, дозвілля, івент-маркетингу, кейтерингу [5].

Проте не слід зводити е-комерції тільки за простої продажі через інтернет магазини. Відносини у сфері торгівлі в електронному вигляді передбачені і врегульовані Законом України «Про електронну комерцію». Відповідно до ст. 3 вказаного Закону, електронною комерцією є «відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру».

Таким чином, е-комерція – це підприємницька діяльність, пов'язана з продажем товарів і послуг через Інтернет, рекламою, розповсюдженням та просуванням. Бізнес виділяє такі види онлайн-комерції:

- B2B (business to business) – бізнес для бізнесу. Це відносини між юридичними особами.

- B2C (business to consumer) – бізнес для споживача. У цьому разі юридичні особи продають товари й послуги фізособам.

- B2G (business to government) – бізнес для уряду. Учасниками таких відносин будуть комерційні організації та держустанови – органи влади, місцевого самоврядування, комунальні заклади.

- C2C (consumer to consumer) – споживач споживачу. Цей вид е-комерції передбачає відносини між фізичними особами.

- G2C (government to citizens) – уряд громадянам, як приклад, сплата податків, видача дозвільних документів, відплата штрафів.

Отже, основними тенденціями розвитку підприємництва є перехід до е-комерції, до диджиталізації бізнесу та у певній мірі його роботизації. Щодо здійснення продажів онлайн, без фізичного контакту, є багато переваг:

1) Вільне пересування та простота здійснення будь-якої покупки, економія часу.

2) Незначні, порівняно с офлайном, фінансові вкладення під час відкриття сайту або інтернет магазину, створення платформ і маркетплейсов. Зменшення кількості необхідних людських ресурсів.

3) Відсутня географічна прив'язка, оскільки користування послугами в інтернеті полягає в тому, що немає кордонів між державами та містами.

Щодо тенденцій розвитку підприємництва в умовах турбулентності слід відмітити також кардинальну переоцінку галузей та сфер ведення бізнесу, наприклад, багато підприємців переключилися на фармбізнес та продаж продуктів харчування, з'явилося велика кількість маркетингових агентств.

Таким чином, підприємництво у нинішні часи повинно бути гнучкими, щоб вижити, бо тенденція їх розвитку, вектори їх руху продиктовані зовнішніми явищами [6].

1.2 Механізм впливу елементів зовнішнього середовища на функціонування підприємства

Підприємство як і будь-яка відкрита система зазнає динамічного впливу зовнішнього середовища.

Здатність пристосовувати внутрішнє середовище до змін зовнішнього оточення можна віднести до основних умов успішності бізнесу. Зовнішнє середовище не є знеособленим, воно суб'єктивується у вигляді елементів зовнішнього впливу, структурних складових загальної системи регулювання економічних процесів, управління ними [7].

Не можна не погодитися з Романко О.П. та Савчина І.З. , що функціонування підприємств характеризуються постійною залежністю від усіх суб'єктів загальної інфраструктури, зростанням динамічності кон'юнктури національного та світового ринку, змін в українському

законодавстві, а також швидких темпів розвитку науково-технічного прогресу [8].

Перепади господарської активності, настання світової фінансової кризи, природні катаклізми, пандемії, обмеженість фінансових ресурсів, політична нестабільність істотно впливають на життєздатність суб'єктів господарювання, виявляє наявні слабких сторони підприємства та підкреслює неготовність до критичних умов його існування. Отже, чинники зовнішнього середовища безвідносно того, чи це криза, або правова невизначеність, та наявні механізми їх впливу викликають необхідність проведення постійного моніторингу стану суб'єкта підприємницької діяльності, який розглядається як невід'ємна складова частина стратегічного планування.

Що стосується безпосередньо механізму впливу на економічний розвиток підприємств К.Б. Козак аналізує їх за такими елементами, як об'єкт, суб'єкти, цілі, інструменти. Об'єктом виступатимуть суб'єкти господарської діяльності – малі, середні, великі підприємства різних галузей, відносини яких складаються на основі ринкової економіки, добросовісної конкуренції тощо.

Серед суб'єктів зовнішнього впливу на стан та перспективи розвитку підприємств різних галузей можна виділити сукупність агентів зовнішнього середовища, діяльність яких відбувається поза межами підприємства.

Залежно від характеру впливу (прямий і непрямий вплив), К.Б. Козак виділяє рівень зовнішнього мікросередовища з суб'єктним наповненням у вигляді клієнтів, конкурентів, постачальників, посередників і контактних аудиторій, а також рівень системного впливу на бізнес-середовище з окресленням мезоекономічного (представлено суб'єктами місцевого самоврядування), макроекономічного (суб'єктивується системою органів державного управління), наднаціонального (уособлюється міжурядовими і неурядовими організаціями глобального рівня) підрівнів.

Щодо цілей підприємств різних галузей, вони різняться в залежності від масштабу (глобальні(стратегічні) основні, операційні(поточні) та часових рамок (коротко-, середньо-, довгострокові)

Інструментальне наповнення діяльності суб'єктів зовнішнього середовища включає механізми прямого впливу (законодавчо-нормативна база, реалізація державних програм та інвестиційних проектів, тарифні обмеження, нетарифні обмеження) і непрямого впливу (процеси формування платоспроможного попиту; інструменти конкурентної взаємодії; ціновий механізм; контрактна система; розвиток інфраструктури; нематеріальні інструменти; грошово-кредитна, фінансова, соціальна політика; фінансова допомога) [9].

Говорячи про механізми впливу елементів зовнішнього середовища на діяльність підприємств, не можна не згадати гіпотезу Чорної Королеви, яка була розроблена і запропонована американським ученим Ваном Валленом у 1973 році. Вчений порівняв існування різних видів із бігом у Задзеркаллі - країні, куди потрапила Аліса з книги Льюїса Керролла. Чорна Королева пояснила Алісі, що «доводиться бігти зі всіх ніг, щоб тільки залишитися на тому ж місці».

В еволюційному контексті, це можна представити як постійне змагання живих істот із видами, які мешкають неподалеку. Класичним прикладом можна назвати існування паразита і господаря - кожен із них постійно повинен «бути насторожі», щоб не загинути [10].

Екстраполюючи вказані положення на економічний контекст, слід відмітити, що зовнішні чинники постійно впливають на діяльність підприємств, динаміка впливу яких змушує останніх постійно адаптуватися до змін, підлаштовуватися під тренди на усілякі зміни, розвиватися та бути гнучкими. Більш того, гнучкість, яка від них вимагається не веде їх до стопроцентного розвитку на щабель вище, ця гнучкість, швидкість реакції на зміні просто допомагає їм вжити у нескінченному потоці змагань з іншими підприємствами.

Елементи зовнішнього світу мають неоднозначний вплив на різних суб'єктів підприємницької діяльності, деякі такі елементи породжують невизначеність майбутнього, яка у свою чергу породжує ірраціональну поведінку. Механізм впливу елементів зовнішнього середовища може мати прямий та опосередкований характер, тим самим мати великий периметр охоплення та впливу. Будь яка криза веде до зменшення економічної активності та купівельної спроможності населення, і за умов погіршення ситуації у деяких моментах поведінка об'єктів впливу стає доволі передбачуваною.

Як приклад, такий фактор зовнішнього середовища, як підвищена смертність через пандемію та побічні хвороби, має наслідком омолодження нації, що у свою чергу призводить до корекції демографічної ситуації. А все це разом має вплив на структуру попиту, потреби споживачів, який бізнес має за намір задовольняє змінює свій вектор.

Екзистенційна криза, пошуки себе, «ніцшианські» почуття близькості смерті породжують гострі відчуття буття, це штовхає на зростання потреби у розважальних програмах, постійні пошуках елементу насолоди та відчуття життя. Та успішність у час змін полягає у здатності сильно злякатися, отримати мотивацію і бути готовим до постійних змін, впровадження рятувальних кругів, які будуть тримати бізнес в тонусі.

1.3. Характеристика основних законодавчих актів та державна підтримка підприємництва в Україні

Процес розробки нормативно-правового забезпечення та розвитку правового регулювання підприємницької діяльності був доволі тривалим та пройшов декілька етапів.

До першого етапу розвитку сфери підприємницької діяльності (1991–1995 рр.) можна віднести трансформацію пострадянської економіки з командно-адміністративної до ринкової, де і були закладені правові основи

для становлення підприємництва. Серед них можна виділити Закон України «Про підприємництво», ЗУ «Про підприємства в Україні», «Про господарські товариства», «Про селянське (фермерське) господарство» та інші.

Зокрема Закон України від 07.02.1991 р. «Про підприємництво», який на сьогодні вже втратив чинність, крім ст. 4, визначав загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності громадянами та юридичними особами на території України, встановлюючи гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки [11].

Закон України від 27.03.1991 р. «Про підприємства в Україні», що також втратив чинність, мав за мету забезпечення самостійності підприємств, визначав їх права та відповідальність у здійсненні господарської діяльності, регулював відносини підприємств з іншими підприємствами і організаціями, органами державного управління. Зазначені закони декларували сприятливі умови в оподаткуванні, кредитуванні тощо, тим самим спонукали до відкриття власної справи.

Наприклад, Законом України від 20.12.1991 р. «Про селянське (фермерське) господарство» (втратив чинність) визначались економічні, соціальні і правові основи створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні. У Законі України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. визначалось поняття господарських товариств, види, правила їх створення, діяльності, а також права і обов'язки їх учасників та засновників. Законом України від 07.02.1991 р. «Про власність», наразі не чинний, регулювались майнові відносини підприємств, а Законом України від 06.03.1992 р. «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» встановлювався правовий механізм приватизації єдиних майнових комплексів невеликих державних підприємств шляхом їх відчуження на користь одного покупця одним актом купівлі-продажу. Правові основи обмеження і попередження монополізму, недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності та здійснення державного контролю за додержанням норм антимонопольного

законодавства були передбачені Законом України від 18.02.1992 р. «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», наразі не чинний.

Щодо оподаткування, діяв Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р., який визначав платників податку на прибуток, об'єкт оподаткування, ставки податку, механізм обчислення, а також особливості оподаткування підприємств та господарських організацій. Зазначена нормативно-правова база, якою регулювалася підприємницька діяльність, містила протиріччя та прогалини. 17 червня 2010 року Кабінетом Міністрів України був розроблений новий проект Податкового кодексу було прийнято Верховною Радою України за основу 2 грудня 2010 року.

На якість та зрозумілість нормативних актів впливали необхідність їх швидкого прийняття, відсутність досвіду розробки таких нормативних актів тощо. Більшість із зазначених законодавчих актів втратили чинність у зв'язку із прийняттям 16.01.2003 р. та введенням в дію 01.01.2004 Цивільного та Господарського кодексів України, а також на підставі прийняття інших законодавчих актів.

Із запровадженням Господарського кодексу України відбулась принципова, порівняно з попередніми нормативами, зміна фінансових характеристик малого підприємства, при якій середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а фінансовий критерій змінився не лише за кількісною та валютною ознакою – 500 тис. євро замість 70 млн грн, а й за якісною – обсяг виручки від реалізації продукції за рік було замінено обсягом валового доходу за звітний рік [12].

Другий етап становлення та розвитку правового регулювання у сфері підприємницької діяльності, який припадає на 1996–1999 рр. можна характеризувати як етап формування концептуальних засад державної політики з підтримки підприємництва, нормативно-правового забезпечення подальшого його розвитку, а також окреслення основних принципів політики

дерегулювання, спрощення порядку оподаткування та запровадження дозвільної системи підприємницької діяльності.

Зокрема 28.06.1996 р. Верховною Радою України сталася визначна подія – була прийнята Конституція України, якою закріплено свободу підприємницької діяльності в ст. 43 «підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом. Особливості здійснення окремих видів підприємництва встановлюються законодавчими».

Вже восени 1996 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено Концепцію розвитку державної системи ліцензування підприємницької діяльності за її видами, а 29.01.1997 р. Уряд прийняв Постанову «Про Програму розвитку малого підприємництва в Україні на 1997–1998 роки», метою якої було забезпечення сталого розвитку малого підприємництва як невід’ємного сектора ринкової економіки та головного рушія створення нових робочих місць.

Необхідно також відмітити Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р., який намагався висвітлити Україну привабливою в очах інвесторів, окреслив збільшення кількості підприємств з іноземними інвестиціями, зміцнення позицій існуючих підприємств з іноземними інвестиціями на території України.

Законом України від 23.03.1996 р. «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» (наразі втратив чинність) було визначено порядок патентування діяльності в сфері роздрібної торгівлі, торгівлі іноземною валютою, а також з надання послуг у сфері грального бізнесу. Питання дерегуляції визначались указами Президента України від 03.02.1998 р. № 79/98 «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» (втратив чинність), від 03.07.1998 р. № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва» (втратив чинність), від 23.07.1998 р. № 817/98 «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності». Третій етап

законодавчого оформлення у сфері підприємництва (2000–2009 рр.) розпочався виданням Указу Президента України від 22.01.2000 р. № 89/2000 «Про запровадження єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва», який визначив єдину державну регуляторну політику в сфері підприємництва як діяльність, спрямовану на досягнення оптимального рівня регулювання підприємництва, усунення правових, економічних і адміністративних перешкод у реалізації права на підприємницьку діяльність, а також 30 основні принципи впорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності [13].

Слід зазначити також про Указ Президента України від 15.07.2000 р. № 906/2000 «Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності», яким було закріплено додаткові заходи розвитку бізнесу, спрямовані на усунення бар'єрів, які перешкоджали підприємництву, обмеження втручання органів державної влади у підприємницьку діяльність, активізацію діяльності об'єднань підприємців, власників, роботодавців. Важливим кроком для покращення бізнес-середовища стало прийняття саме Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р. наразі втратив чинність, який окреслив види господарської діяльності, які повинні ліцензуватися, порядок їх ліцензування, встановив державний контроль у сфері ліцензування, відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення відповідного законодавства. На сьогоднішній день діє Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. прописав правові основи державної підтримки суб'єктів малого підприємництва незалежно від форми власності з метою швидшого виходу з економічної кризи і створення умов для запровадження ринкових реформ; а також містив перелік суб'єктів малого підприємництва.

Базуючись на положеннях цього закону було прийнято Закон України від 21.12.2000 р. «Про Національну програму сприяння розвитку малого

підприємництва в Україні». Новий виток розвитку сфери малого та середнього підприємництва почав відбуватися із прийняттям Господарського кодексу України, який став основним нормативно-правовим актом, який повинен був регламентувати діяльність господарюючих суб'єктів.

Уважний аналіз цього документа дає змогу виділити декілька важливих моментів у сфері діяльності малих і середніх підприємств. Насамперед ст. 42 Господарського кодексу чітко встановлює, що підприємництво це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Цим Кодексом також біли визначені основні засади господарювання в Україні і регулювання господарських відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [14].

З метою визначення правових та організаційних засад реалізації державної регуляторної політики 11.09.2003 р. було прийнято Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Введення в дію цього закону надало і громадянам та суб'єктам підприємництва, і органам державної влади нові можливості щодо забезпечення процедурної відкритості органів державної влади та планування ефективності владних рішень.

Національну систему державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності було запроваджено Законом України «Про державну юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 25.05.2003 р , звертаємо увагу, що у редакції від 26.11.2015 р. назва Закону змінена на «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Основою цієї системи є функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб підприємців, який за допомогою сучасних

інформаційних технологій забезпечує проведення реєстраційних процедур, а також відкритий доступ юридичних та фізичних осіб до інформації про суб'єктів господарювання в режимі он-лайн.

Для забезпечення реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність, створення більш сприятливих умов для розвитку підприємництва на засадах непорушності права приватної власності, підтримання добросовісної конкуренції і обмеження монополізм у 2005 р. був виданий Указ Президента України «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва» та Указ «Про деякі заходи щодо забезпечення здійснення державної регуляторної політики», яким був визначений перелік заходів щодо забезпечення здійснення державної регуляторної політики, які спрямовані на вдосконалення регуляторних актів та державної регуляторної політики загалом.

Упродовж наступних років 2010–2019 рр. Активно приймалися нормативно-правові акти щодо спрощення (дерегуляції) підприємницької діяльності, надання більшої самостійності підприємствам і бізнесу в цілому. Був прийнятий Податковий кодекс України.

Основними з них стали Закони України «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)», «Про внесення змін до статті 69 Податкового кодексу України щодо спрощення умов ведення бізнесу»; Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2015 р. № 42 «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності», розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 357-р «Про затвердження плану дій щодо дерегуляції господарської діяльності» (втратило чинність); від 23.08.2016 р. № 615-р «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України», Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» тощо [15].

За новий час біло прийнято багато інших законів, перелічення та аналіз яких може є може стати окремою темою для написання наукової роботи. Тому хотілося б виділити ключові – ті, що змінюють парадигму та дійсно свідчать про європейський вектор напрямку руху. Річ про два Закони України: 1) «Про державну підтримку інвестиційних проектів зі значними інвестиціями» від 17.12.2020, а вже у березні 2021 року набрав чинності Закон України від 02.03.2021 «Про внесення змін до Податкового Кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти із значними інвестиціями в Україні».

2) «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»

Законом «Про державну підтримку інвестиційних проектів зі значними інвестиціями» визначено організаційні, правові та фінансові засади державної підтримки інвестиційних проектів зі значними інвестиціями з метою залучення в Україну значних інвестицій, створення нових робочих місць, стимулювання економічного розвитку регіонів та зростання конкурентоспроможності економіки України. Законом виокремлено новий вид інвестора - інвестора зі значними інвестиціями та інвестиційний проект зі значними інвестиціями, передбачено ряд пільг для таких інвесторів визначено форми (інструментів) надання державної підтримки інвестиційним проектам зі значними інвестиціями. Вказаний закон націлений на підвищення інвестиційної привабливості України та залучення інвестицій в Україну та створення великої кількості робочих місць.

Щодо Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», він визначає організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів.

Згідно із Законом, «відносини щодо набуття та втрати статусу резидента Дія Сіті, відносини за участю резидента Дія Сіті та щодо участі у

статутному капіталі резидента Дія Сіті регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, цим Законом, законами України, що визначають особливості оподаткування резидентів Дія Сіті, іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Закон визначає загальні засади правового режиму Дія Сіті, якими є свобода діяльності, невтручання, презумпція правомірності діяльності резидентів Дія Сіті, стабільність, формальний характер процедури набуття статусу резидента Дія Сіті, добровільність резидентства в Дія Сіті тощо.

Закон встановлює строк та гарантії стабільності правового режиму Дія Сіті, статус резидента Дія Сіті, вимоги до резидента Дія Сіті тощо [16].

На сьогоднішній день, не дивлячись на те, що прийнято та приймається безліч нормативно-правових актів і підзаконних нормативно-правових актів, які мають за мету все ж таки врегулювати відносини суб'єктів підприємницької діяльності, простежується правова невизначеність та нестабільність, що породжує проблеми та створює для бізнесу не чіткі правила гри, дає простір для використання законодавчих прогалів і все це призводить до порушення встановленого правопорядку.

Більш того створюються профільні закони, які прописують певні правила, та не мають механізмів їх реалізації та наслідування. А розробка таких механізмів затягується у часі та не є комплексною.

Прикладом цього може стати численні поправки у Податковий кодекс після прийняття антиофшорного пакету Закону України Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві, так званий антиофшорний закон №466. Протягом травня 2020 року по сьогоднішній день вказаний закон потерпає змін, тим самим міняє правила гри, робить регулювання та зміни не передбачуваними, що насторожує бізнес і ставить у позицію невизначеності.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАСОВОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ, ЯК ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1. Фінансові аспекти розвитку малого підприємництва в Україні

Адекватний розвиток малого підприємництва вимагає вдале поєднання засобів фіскальної (податкової), цінової зовнішньоекономічної, соціальної політики з метою створення сприятливого клімату для розвитку.

Не зважаючи на дію низки нормативно-правових актів та прийняття цілої низки важливих рішень, розробку та імплементацію Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва, умови для його становлення та розвитку суттєво не покращилися. Це зумовлено багатьма факторами: політичною нестабільністю, продовженням дії особливого стану в країні, кризи, спричиненої пандемією, обмеженість в фінансових та матеріальних ресурсах та багатьма іншими подіями.

Малий бізнес ще й досі не зміг стати повноцінним сектором економіки країни, хоча має високий потенціал на це. Під впливом різних чинників, як ми зазначили вище, малий бізнес в країні розвивається повільно, для розвитку підприємницької діяльності потрібна всебічна допомога держави як в законодавчому (прийняття нормативно-правових актів та механізмів їх реальної реалізації), так і в фінансовому плані.

В умовах фінансово-економічної кризи в Україні значно погіршилося підприємницьке середовище, розвиток малого бізнесу відбувається малими темпами, спостерігається тенденція зменшення ділової активності. Про це свідчать показники за 2020 року, за даними дослідження Громадської організації «Центр прикладних досліджень» Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні «Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України», внаслідок пандемії коронавірусу та введених

карантинних заходів падіння українського ВВП за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства першій половині 2020 р. склало 6,5%¹. За прогнозом Національного банку України (НБУ) падіння ВВП у 2020 року може скласти мінімум 6%². У той же час За оцінкою МВФ, українська економіка зменшиться за підсумками 2020 року на 8,2%³. Карантин обрушив споживчі настрої, майже зупинив декілька галузей – роздрібну торгівлю, готельний та ресторанний бізнес, авіаперевезення. Зменшилися обсяги надходжень до бюджету. Внаслідок введення карантину українські компанії заморозили інвестиції та виробничі ланцюжки [17].

Середина 2020 року характеризувалася вимушеним тимчасовим/довгостроковим закриттям багатьох малих та мікропідприємств. Здебільшого потерпали саме фізичні особи підприємці та підприємства-малодохідники. Щодо сфер, удару зазнала як торгівля (ФОП на ринках, що працювали у продуктивній сфері, кав'ярні, заклади швидкого харчування), сфера послуг (спортзали, перукарні та інше) та деякі інші (заправки, Інтернет-провайдери, і т. д.).

Меншого впливу зазнали підприємці, які працюють із нехарчовими товарами, у сфері нерухомості, консалтингових, юридичних послуг тощо. Проте на більшу частину підприємців чекали непередбачувані збитки, а для деяких із них єдиним виходом стало саме припинення діяльності. І під час такої кризової ситуації гостро постала проблема підтримки та фінансування бізнесу. Це питання є актуальним не тільки під час кризи, це постійне питання, з яким стикається бізнес.

Одним із головних чинників, що уповільнюють процес створення та введення в дію малих підприємств є одержання позикових коштів. Малі підприємства банківськими та фінансовими установами розглядаються як група підвищеного ризику для фінансування, а високий ризик пробачає високі відсотки за користування кредитами та обов'язковість застави при одержанні позичок [18].

В Україні затверджений Порядок №28 щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва від 24 січня 2020 року, вказаний Порядок визначає умови, критерії та механізм надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва шляхом здешевлення вартості кредитів.

Фінансова державна підтримка має за мету:

1) розвитку підприємництва, зокрема сприяння розвитку суб'єктів підприємництва, збільшення обсягів виробництва, експорту, імпортозаміщення, високотехнологічного виробництва, енергоефективності, впровадження інновацій, а також сприяння створенню нових робочих місць та підприємств, поверненню трудових мігрантів до України;

2) запобігання виникненню та поширенню, локалізації та ліквідації спалахів епідемій та пандемій гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а також для запобігання та подолання їх наслідків, у тому числі від встановленого Кабінетом Міністрів України карантину та обмежувальних заходів, пов'язаних з поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2;

3) рефінансування існуючої заборгованості в банках України за кредитами суб'єктів підприємництва.

Державна підтримка малого підприємництва полягає у наданні можливості скористатися дешевими кредитами за програмою 5-7-9. Програма передбачає часткову компенсацію процентної ставки за кредитом у гривні у комплексі з механізмом часткових кредитних гарантій для вирішення проблеми браку забезпечення та недостатньої кредитної історії.

Програма впроваджується утвореним при Міністерстві фінансів України Фондом розвитку підприємництва (колишній Німецько-український фонд) через мережу банків-партнерів у партнерстві з Мінекономіки та Офісом розвитку малого і середнього підприємництва. Головним

бенефіціаром програми є саме мікро- та малий бізнес із річним доходом від діяльності не більше еквіваленту 20 (двадцять) мільйонів євро.

В межах цих обмежень окремими елементами виділяють:

- щойно створений бізнес, який веде господарську діяльність менше 12 місяців (тільки за умови отримання часткових кредитних гарантій)

- діючий бізнес, який веде господарську діяльність понад 12 місяців.

Кредит надається на строк до 5 років з відповідною процентною ставкою, яке варіюється:

– 5% (за умови, що річний дохід від діяльності складає не більше 50 млн грн, та при створенні не менше 2 нових робочих місць)

– 7% (якщо річний дохід від діяльності не більше 50 млн грн)

– 9% (якщо річний дохід від діяльності становить від 50 млн грн до 100 млн грн).

При чому, зазначені кредитні ставки надаються на чітко визначені інвестиційні цілі:

- придбання та/або модернізацію основних засобів суб'єктом підприємництва, за винятком придбання транспортних засобів (крім тих, що будуть використовуватися в комерційних та виробничих цілях);

- придбання нежитлової нерухомості з метою провадження суб'єктом підприємництва господарської діяльності без права передачі такої нерухомості в платне або безоплатне користування третім особам;

- здійснення будівництва, реконструкції, ремонту в приміщеннях, у яких суб'єкт підприємництва провадить основну господарську діяльність (крім офісних приміщень), які на праві власності або користування належать суб'єкту підприємництва;

- придбання об'єктів права інтелектуальної власності, за договорами комерційної концесії (франчайзингу), пов'язаних із реалізацією суб'єктом підприємництва інвестиційного проекту;

- фінансування оборотного капіталу, коли необхідність у такому оборотному капіталі є невід'ємною частиною витрат на інвестиційний

проект, обсягом не більше ніж 25 відсотків вартості проекту, що фінансується за рахунок кредитних коштів.

При цьому процентна ставка за кредитом зменшується на 0,5% за кожне створене робоче місце, таке зменшення можливе максимум до 5%.

Кредит строком до 5 років (користатися можливо під час дії карантину та 90 днів після) з процентною ставкою 0% на період дії карантину та 90 днів, після завершення – 3% річних, на інвестиційні цілі, які пов'язані із веденням діяльності з виробництва лікарських засобів та/або медичних виробів та/або медичного обладнання [19].

Вказана програма передбачає також часткову кредитну гарантію, яка складає:

- а) 50% від усієї суми кредиту для діючого бізнесу
- б) 80% для новоствореного бізнесу, виробництва лікарських засобів та/або медичних виробів та/або обладнання

Фінансове забезпечення реалізації даної програми відбувається за рахунок коштів державного бюджету. Варто відзначити, що ресурси державного фінансування перерозподіляються через програму «мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва». Кошти виділяються на підвищення загального соціально-економічного рівня життя населення країни, розподіляються по галузям, у тому числі на розвиток малого підприємництва, з метою одержання в перспективі мультиплікаційного ефекту [20].

У 2020 році у самий розпал карантину державою в обличчі Верховної Ради України на чолі з Гетьманцевим Д.О. були проведені профільні засідання з різними галузями бізнесу. Зазначені засідання робочої групи були націлені на розробку компенсаторних механізмів підтримки в першу чергу ресторанного, торгового та розважального бізнесу під час карантинних обмежень на час карантину вихідного дня, який діяв тимчасово.

Учасники засідання плідно обговорювали проблеми, що виникали у підприємців на час запровадження карантину. Після чого були вироблені спеціальні поправки у законодавчі акти.

Як приклад, Верховна Рада ухвалила проект рекомендацій Кабінету Міністрів щодо перерозподілу видатків Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, що передбачає додаткові доплати педагогічним та науково-педагогічним працівникам закладів освіти у розмірі 6 млрд 33 млн грн до заробітної плати за додаткове навчальне навантаження в умовах дистанційного та змішаного навчання на період до кінця 2020 року, такі заходи були прийняті через фінансову неспроможність більшої частини місцевих бюджетів виконати покладені обов'язки.

2.2. Основні принципи податкової системи та її реформування

Оподаткування здійснюється відповідно до певної системи, яка розробляється та діє в країні, а також використовується для ефективної реалізації функцій оподаткування. Сама структура податкової системи, основні принципи її побудови та напрями розвитку визначаються багатьма факторами [21]. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення змісту поняття «податкова система». Найважливіші підходи, які націлені на розкриття змісту цього поняття, включають в себе наступні тези:

1. До складу податкової системи включаються усі види податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які закріплені законодавством.
2. Податковою системою визначається перелік суб'єктів, на яких покладається виконання відповідних податкових функцій.
3. Податкова система упорядковує процес проведення операцій з оподаткування.

Базуючись на цих тезах, можна вивести нескладну формулу: податкова система визначає сукупність податків, зборів (обов'язкових платежів), відповідних суб'єктів податкових відносин та порядок проведення операцій з

оподаткування. У перелік податків, такі суб'єкти їх стягнення. Регламентуються також права і обов'язки платників, повноваження органів, за якими закріплюються функції держави зі справляння податків і зборів.

Податкова система регулює відносини між платниками та органами державної виконавчої влади зі стягнення податків. Саме податкова система передбачає умови, за яких надаються пільги та застосовуються санкції у сфері оподаткування. Визначаються відповідні важелі податкового стимулювання різних напрямів економічної діяльності та пріоритетних соціальних програм.

Податкова система являє собою провідну складову системи публічних доходів. Як зазначали, єдиного наукового підходу щодо визначення податкової системи немає, є законодавче визначення податкової системи у статтях 3 та 8 Податкового кодексу України, відповідно до якої сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку, становить систему оподаткування.

У даному випадку поняття податкової системи є тотожним з поняттям системи оподаткування, а податкова система розглядається тільки як сукупність податків та інших обов'язкових платежів податкового характеру (вузьке визначення).

З іншого боку, податкова система містить у собі низку процесуальних відносин щодо встановлення, зміни та скасування податків, інших податкових платежів, забезпечення їхньої сплати, організації контролю й застосування відповідальності за порушення податкового законодавства [22].

У широкому сенсі, на думку деяких вчених-практиків, під податковою системою слід розглядати взаємопов'язану сукупність чинних у конкретний момент у конкретній державі суттєвих умов оподаткування.

Як відомо, принципи (від лат. *princīpium* - основа, першопочаток) - це основоположні й керівні ідеї, провідні положення, фундаментальні начала

певної сфери. Тому принципами оподаткування слід вважати базові ідеї та положення, що лежать в основі податкової сфери.

Економічні принципи оподаткування були вперше сформульовані у 1776 р. А. Смітом у його роботі "Дослідження про природу й причини багатства народів", де він фактично виділив чотири принципи оподаткування, які пізніше були названі "Декларацією прав платника".

Суть цих принципів зводиться до наступного:

1. Всі громадяни повинні сплачувати податки відповідно до своїх можливостей і доходів (обов'язковість, всеохоплюючий характер, платоспроможність платників, справедливість).

2. Кожен податок має бути чітко визначений і відомий всім (чіткість і прозорість).

3. Податок повинен сплачуватися в зручний час і спосіб (зручність для платника).

4. Система мобілізації податку має будуватися в такий спосіб, щоб мінімізувати витрати держави (фіскальна ефективність для держави) [23].

Стосовно законодавчого закріплення принципів оподаткування в Україні, то відповідно до положень статті 4 Податкового кодексу України принципами побудови системи оподаткування в Україні є:

– загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені цим Кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями цього Кодексу;

- рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної належності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

– невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; – презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового

акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

– фіскальна достатність – встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;

– соціальна справедливість – встановлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

– економічність оподаткування – встановлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

– нейтральність оподаткування – встановлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків;

– стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому діятимуть нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;

– рівномірність та зручність сплати – установлення строків сплати податків та зборів, зважаючи на необхідність забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками;

– єдиний підхід до встановлення податків та зборів – визначення на законодавчому рівні всіх обов'язкових елементів податку [24].

Оскільки у правовому аспекті податкова система становить сукупність нормативно-правових актів, то зазначені принципи фактично є принципами побудови податкової системи України.

2.3. Податковий Due Diligence та оподаткування малого і середнього бізнесу

Кожного року контролюючі органи проводять планові перевірки фінансової діяльності підприємств, про які офіційно стає відомо з плану графіку перевірок. Виключеннями стали 2020 та 2021 рр. через запровадження карантинних обмежень із-за світової пандемії Covid - 19 і було введено мораторій на проведення податкових перевірок. Проте, після завершення карантину перевірки відновляться. Зазвичай вони завершуються податковими донарахуваннями різного розміру, більш того, після винесення рішення податкового повідомлення, платники податків звертаються до суду, оскаржують ці рішення, проходять всі інстанції, у результаті витрачається багато часу, зусиль тощо, що також призводить до перевантаження судової системи. Це вимагає розробки ефективного механізму зниження адміністративної «тяганини» та знаходження дієвого способу сплати платником податків своїх зобов'язань, яким може стати податковий Due Diligence, як комплексної процедури перевірки платника податків на дотримання вимог податкового законодавства за ініціативами самого платника податків. Проведення процедури Due diligence в Україні тільки набуває розвитку та потребує поглибленого дослідження.

Сутність та класифікація процедури Due diligence виступала об'єктом наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців, зокрема Балджи М.Д., Добрава Н.В., Карпов В.А. та ін. [25] у своєму дослідженні представили аналіз здобутків теорії, вітчизняних та зарубіжних особливостей методології та практики використання Due Diligence в обґрунтуванні передінвестиційних рішень у секторах національної економіки. Назаренко І. М. [26] доводить, що проведення фінансового Due Diligence необхідне, оскільки застосування широкого спектру контрольних процедур, економічних методів діагностики дозволяє ідентифікувати ризики, загрози та окреслити контури стратегічних управлінських ініціатив. Л. В. Гуцаленко [27] сформовано авторське

тлумачення процедури Due diligence, як системне дослідження бізнесу господарюючих суб'єктів, для забезпечення вкладених інвесторами коштів від негативних явищ шляхом виявлення слабких сторін та усунення їх в майбутньому з метою уникнення підприємницьких ризиків. А. М. Безус, К. В. Шафранова М. Б., Шевчун [28] визначають, що процедура Due diligence є необхідною в умовах розвинутої економіки і для адекватної оцінки ризиків та визначення максимально допустимої ціни придбання таргет підприємства перед укладенням відповідної угоди рекомендується її проводити. Кармазіна Н. В. [29] досліджує необхідність впровадження та проведення процедури Дью Ділідженс для оцінки об'єкту інвестування у регіонах з елімінацією існуючих інвестиційних ризиків та деструктивних факторів зовнішнього середовища і зазначає, що процедура Дью Ділідженс включає в себе комплекс аналітичних та оперативних заходів для перевірки законності й комерційної привабливості інвестиційного проєкту. Головацька С. І., Курак А. І. [30] розглядають та аналізують теоретичні підходи до розуміння процесу «дью ділідженс» і обґрунтовують проблеми управління підприємницькими ризиками, вибір методів управління, які спрямовані на зниження впливу ризиків на діяльність підприємства, досягнення цілей та позитивного фінансового результату. Процедура Due Diligence стала поширеною практикою на багатьох підприємствах, проте порядок її проведення не врегульований жодними спеціальними нормами законодавства України і ці питання потребують подальшого дослідження.

У перекладі на українську мову під поняттям Due diligence розуміють «ретельна перевірка», «комплексний аудит» або «багатостороннє дослідження достовірності наданої інформації». Найбільш повним є визначення запропоноване О.О. Терещенко [31], який під Due Diligence пропонує розуміти глибокий і комплексний аналіз усіх аспектів фінансовогосподарської діяльності підприємства: організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, політичних, ринкових, технологічних та ін.

Існує чимало критеріїв для класифікації Due Diligence за характером дій та результатами проведення певних процедур. На практиці виділяють Due Diligence фінансовий, правовий, податковий, комерційний, маркетинговий, екологічний, політичний та інші види (Рис.2.1).

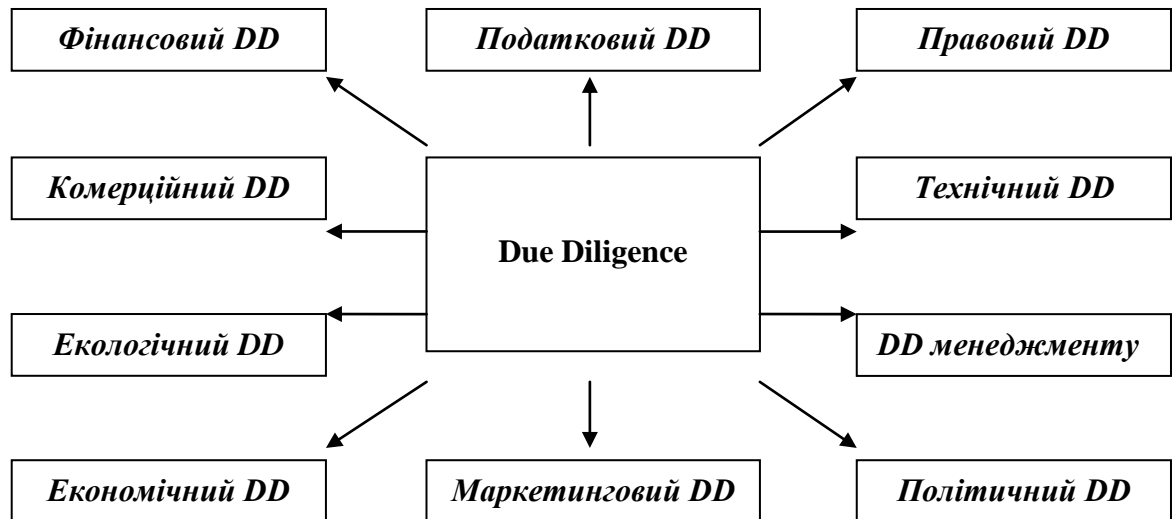

Рис. 2.1. Класифікація Due Diligence в залежності від характеру дії та результату проведення певних процедур

Джерело: сформовано на основі [25]

У своєму дослідженні зосередимо увагу на податковому Due Diligence, який передбачає перевірку усіх податкових аспектів здійснення запланованих трансакцій, аналіз податкових декларацій та інших документів, що характеризують планові податкові платежі, зокрема, аналізується порядок нарахування та сплати загальнообов'язкових платежів та зборів до державного бюджету, визначаються основні напрями зниження податкового тиску [32].

Також можна виділити ще одне визначення, більш стисле, де під податковим Due Diligence (Tax Due Diligence) розуміється виявлення податкових ризиків і об'єктивна оцінка всіх податкових аспектів ведення бізнесу. Метою цього виду Due Diligence є виявлення значних податкових ризиків, зокрема виконання компанією податкових зобов'язань і можливі претензії з боку податкових органів, з їхньою грошовою оцінкою й наданням

рекомендацій із їхньої мінімізації. Завчасно проведена процедура надає змогу самостійно виявити та виправити недоліки, можливі порушення з боку платника податків.

У ході господарської діяльності платника податку можуть виникати різні типові помилки, які призводитимуть до донарахувань з боку податкової служби. Наприклад, поширеними помилками є облік відсотків за кредитами/позиками, курсових різниць, правильність відображення витрат у періоді без наявності первинних документів, порушення методології бухгалтерського обліку, за наявності на балансі підприємства нерухомого майна – неправильність обліку такого майна, якщо воно передається в оренду, як інвестиційна нерухомість, неправильне списання товарно-матеріальних цінностей при нестачах, крадіжках, псуваннях, недостатня деталізації отриманих послуг (наприклад, послуг у сфері інформатизації, консультаційних, маркетингових), порушення при обліку автомобілей, списанні палива, помилки при оформленні відрядження, незвичне коригування фінансового результату при добровільному медичному страхуванні працівників тощо.

Порушення можуть варіюватися в залежності від виду господарської діяльності платника податку. Наприклад, такі моменти, як правильність списання бракованої продукції, природний збиток, «мертві» відходи, загибель врожаю, відсутність запасів (сільськогосподарської продукції) на складі тощо, є зоною ризику (нарахування податком на додану вартість) для підприємств, які займаються сільськогосподарською діяльністю, зазвичай на четвертій групі платників єдиного податку [33].

Платник податку, аналізуючи свою діяльність, маючи перед очима усі необхідні первинні документи, управлінську звітність та інші наявні документи, разом з юристом та своїм головним бухгалтером, у разі необхідності – за участі зовнішнього експерта, може виявити ризикові моменти. Уявімо ситуацію, до речі, досить поширена, – не подача повідомлення за формою № 20-ОПП (п. 63.3 Податкового кодексу України та

розділу VIII Наказу Міністерства фінансів Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів № 1588, далі – форма 20-ОПП). Законодавством України передбачений обов'язок платника податку стати на облік у відповідних контролюючих органах за основним та неосновним місцем обліку, повідомляти про всі об'єкти оподаткування і об'єкти, пов'язані з оподаткуванням, контролюючі органи за основним місцем обліку згідно з порядком обліку платників податків. Заява про взяття на облік платника податків за неосновним місцем обліку подається у відповідний контролюючий орган протягом 10 робочих днів після створення відокремленого підрозділу, реєстрації рухомого чи нерухомого майна чи відкриття об'єкта чи підрозділу, через які провадиться діяльність або які підлягають оподаткуванню.

Форма № 20-ОПП подається щодо усього рухомого та нерухомого майна, яким володіє або користується підприємство, що також включає в себе приміщення, транспорт, земельні ділянки тощо. Таким чином, вказана форма подається в міру необхідності, а саме залежно від появи об'єктів оподаткування та їх кількості (купівлі-продажу, оренди тощо). У ході здійснення господарської діяльності, у будь-якого підприємства постійно виникає потреба у використанні рухомого та нерухомого майна на правах оренди, що накладає на таке підприємство обов'язок з подачі форми № 20-ОПП.

Відповідно до ст. 117.1 Податкового кодексу України, неподання у відповідні строки заяв або документів для взяття на облік у відповідному контролюючому органі, реєстрації змін місцезнаходження чи внесення інших змін до своїх облікових даних, неподання виправлених документів для взяття на облік чи внесення змін, подання з помилками чи у неповному обсязі, неподання відомостей стосовно осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та/або складення податкової звітності, відповідно до вимог встановлених податковим законодавством - тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб, відокремлені підрозділи юридичної

особи чи юридичну особу, відповідальну за нарахування та сплату податків до бюджету під час виконання договору про спільну діяльність - 1020 гривень. У разі не усунення таких порушень або за ті самі дії, вчинені протягом року особою, до якої були застосовані штрафи за таке порушення, - тягнуть за собою накладення штрафу вже у розмірі 2040 гривень. При цьому звертаємо увагу, що судова практика свідчить про те, що контролюючі органи нараховуватимуть штраф за не подання форми 20-ОПП щодо кожного окремого об'єкту оренди. Вказані штрафи на момент дії карантину, а саме до 31.12.2021 року, не застосовуються. Але після завершення карантину зазначені штрафи будуть діяти у повній мірі.

Наріжним каменем під час проведення перевірки платників податків майже завжди стає питання фіктивних операцій, невизнання податкового кредиту тощо, і як наслідок великі донарахування з боку контролюючих осіб. Чинне законодавство не зобов'язує платника податків перевіряти безпосереднього контрагента щодо виконання ним вимог податкового законодавства. У той самий час, кожне підприємство задля уникнення зайвих питань повинно мати належним чином оформлені первинні документи, що підтверджують реальний характер постачання, як наявність фактичної можливості постачати товари/послуги та наявність ділової мети у здійсненні господарських операцій тощо.

Найпростіше що можна зробити перед тим, як укласти контракти з контрагентами, це переконатися у тому, що серед потенціальних контрагентів відсутні фіктивні підприємства щодо посадових осіб яких винесено вирок за ст. 205 КК – фіктивне підприємництво. При цьому фіктивне підприємництво було декриміналізовано 25.09.2019 р. Законом України від 18.09.2019 р. № 101-ІХ, на це теж треба звертати увагу. Належна обачність щодо своїх контрагентів також передбачає підготовку та підписання усіх необхідних первинних документів. Якщо первинні документи було втрачено, пошкоджено, знищено, то суб'єкту

господарювання доведеться їх відновлювати, що є абсолютно законною поведінкою.

Крім того, потрібно буде виконати вимоги, передбачені ПК та Положенням № 88. Так, п. 44.5 Податкового кодексу України зобов'язує платника податків, який втратив документи: письмово повідомити про це орган ДПС за основним місцем свого обліку протягом 5 днів з моменту втрати документів. При цьому необхідно подати документи, що підтверджують настання події, що призвела до втрати документів; відновити втрачені документи протягом 90 календарних днів із дня повідомлення органу ДФС про втрату документів. До речі, якщо на період, у якому платник податків втратив документи, у нього було призначено документальну податкову перевірку, то орган ДПС проведе її пізніше, після відновлення документів, але в межах строків, встановлених п. 44.5 ПК (перенесення термінів можливе не більше ніж на 120 днів). Як бачимо, своєчасна обачна поведінка може застерегти від дебатів з контролюючими органами у майбутньому.

Вище зазначено лише одиничні питання, які можуть стати ризиковими для платника податку. Саме тому, для проведення своєчасного, перед податковою перевіркою, Due Diligence, необхідно скласти питання та області діяльності підприємства, які підлягатимуть перевірці, основні документи, які стануть джерелом отримання інформації та відомостей, а також оцінка ступеню ризику та шляхи їх мінімізації. Таблиця може виглядати так, як запропоновано нижче (Табл.2.1).

Отже, в процесі податкового Due Diligence, підприємство може ідентифікувати ризики, в подальшому зменшивши їх або взагалі усунути. Така потенціальна можливість буде залежати в першу чергу від класифікації ризику. В залежності від ступеня ризику, виділяють низький, середній та високий. Спробуємо надати коротку характеристику кожному виду, базуючись на практичних знаннях. Звертаємо увагу, що підчас перевірки ймовірність виявлення ризику 100%.

Таблиця 2.1

Система заходів перед проведенням процедури Due Diligence

№ п/п	Питання/дії, які несуть ризик	Необхідні для аналізу документи	Оцінка ступеню ризиків	Подальші дії
1.	Надання агентських послуг нижче за собівартість	Фінансова звітність, договори, наказ щодо облікової політики, первинні документи, оборотно - сальдові відомості, податкові накладні	Середній	Зафіксувати звичайну ціну в подальшому
2.	Отримання рекламних послуг (відсутність ділової мети)	Договори, первинні документи, оборотно - сальдові відомості, податкові накладні	Середній	Обґрунтувати ділову мету придбаних послуг, наприклад, фіксацією відповідної стратегії у маркетингових планах, документах, визначаючих стратегію підприємства
3.	Наявність ризикових контрагентів (зокрема мають податковий борг), контрагентів, на яких заведено кримінальну справу (перевірка контрагентів на території України), контрагентів, податкові накладні яких заблоковані – перевірка основних контрагентів	Реквізити ключових контрагентів (код ЄДРПОУ)	Високий	Змінити контрагента
4	Безнадійна заборгованість в обліку/списання	Договори, первинні документи, оборотно - сальдові відомості, податкові накладні, бухгалтерські довідки (за наявності), акти звірок	Низький	Нічого не робити

Джерело: сформовано на основі [8]

Низький ризик полягає в тому, що на думку податкової служби платник податків здійснив порушення, хоча це не підкріплено ані прямою нормою закону, ані судовою практикою. Середній ризик – ситуація, за якої норми закону, які на думку податкової служби порушені платником податку, виписані неоднозначно або суперечлива судова практика. Саме тому є певні

шанси відстояти права платника податку. Високий ризик – ситуація, за якої порушення є серйозними, це прямо передбачено законом та судовою практикою, тому шанси на відстоювання та усунення донарахування мінімальні. У такому випадку платник податків може самостійно виявити порушення та визначити суму податкових зобов'язань. Це передбачено на рівні статті 50 Податкового кодексу України, відповідно до якої платник податків, який самостійно (у тому числі за результатами електронної перевірки) виявляє факт заниження податкового зобов'язання минулих податкових періодів, зобов'язаний або надіслати уточнюючий розрахунок і сплатити суму недоплати та штраф у розмірі трьох відсотків від такої суми до подання такого уточнюючого розрахунку, або відобразити суму недоплати у складі декларації з цього податку, що подається за податковий період, наступний за періодом, у якому виявлено факт заниження податкового зобов'язання, збільшену на суму штрафу у розмірі п'яти відсотків від такої суми, з відповідним збільшенням загальної суми грошового зобов'язання з цього податку.

Отже, податковий Due Diligence (Tax Due Diligence) дозволяє виявляти податкові ризики та націлений на формування об'єктивної оцінки всіх податкових аспектів господарської діяльності платника податків. За умови проведення платником податку такої перевірки до проведення планової податкової перевірки безпосередньо контролюючими органами, дозволить самостійно визначити та донарахувати відповідні податкові зобов'язання та зменшити адміністративну тяганину. Таким чином, самостійно проведений платником податків своєчасний – перед плановою податковою перевіркою податковий Due Diligence може стати ефективним інструментом зниження податкових донарахувань та судових дебатів.

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРОВИРОБНИКІВ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ

3.1. Ризики в аграрному секторі економіки та необхідність їх страхування

Аграрні підприємства, як і будь-який суб'єкт підприємницької діяльності зіштовхуються з проблемами, що пов'язані з ризиком, так як він є невід'ємним елементом такої діяльності. Беззаперечно, що важливою складовою аграрного сектору, який дуже впливає на продовольчу безпеку, є сільське господарство. Особливістю аграрного виробництва, як такого, є те, що воно надзвичайно сильно залежне від впливу природного фактора, що дійсно важко піддається контролю. [44] Іншою особливістю сільського господарства, яка також підкреслює підвищений рівень ризику, — тривалий період виробництва. Рішення щодо виробництва продукції приймаються за рік, а саме виробництво розділено у часі. Зв'язується великий проміжок часу, за який все, а саме ринкова ситуація можуть кардинально змінитися, при цьому не на користь аграріїв. Ми погоджуємося з визначенням, яке науковець Тітова С.П. вкладає у поняття ризиків у аграрному секторі, а саме те, що ризик у діяльності сільськогосподарських підприємств можна охарактеризувати як ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини свого виробничого потенціалу, наявних ресурсів, недоодержання прибутку або виникнення додаткових витрат у результаті здійснення виробничо-фінансової діяльності [34]. Саме тому постає важливе питання — страхування діяльності аграрного сектору.

Страхування аграрного виробництва — це система заходів щодо захисту майнових інтересів громадян, організацій та установ пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту у

разі випадку певних подій за рахунок спеціально створених грошових коштів [35].

Основним нормативним актом, який регулює страхування в Україні є Закон України "Про страхування" від 07 березня 1996 р. Даний закон регулює відносини у сфері страхування, передбачає всі види обов'язкового страхування та добровільного. До добровільного виду страхування, зокрема, належить страхування сільськогосподарської продукції. Саме цей закон передбачає право страховиків займатися виключно тими видами добровільного страхування, які визначені їхньою ліцензією та покладає обов'язок на страхові компанії, які планують надавати послуги в сфері агрострахування, отримувати спеціальну ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарської продукції. Окрім, зазначеного, для цілі залучення підтримки з боку держави 9 лютого 2012 р. було прийнято Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Вищезгаданим законом врегульовано відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою. Державна підтримка полягає в компенсації аграріям з державного бюджету грошових коштів у вигляді субсидій для оплати частини страхової премії нарахованої за договором страхування [36].

7 листопада 2012 р. було створено Аграрний страховий пул, основна діяльність якого пов'язана із організацією та провадженням страхування ризиків у сфері виробництва, зберігання та обігу сільськогосподарської продукції, в тому числі з добровільним страхуванням сільськогосподарської продукції з державною підтримкою від сільськогосподарських виробничих ризиків, здійснюване відповідно до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», а також правових і нормативних актів затверджених на виконання даного Закону. Однак цей механізм вже декілька років фактично не працює.

Для того, щоб отримати допомогу від держави страховик повинен входити до пулу, проте на практиці це виявилось складною задачею, адже

спочатку страхові компанії не могли отримати ліцензію від Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, потім у вступі відмовляв пул, а пізніше в бюджеті не було передбачено державну підтримку аграрного сектору. Саме цим задача була ускладнена, відсутність ефективного механізму страхування аграріїв не дає розкрити цьому сектору потенціал у повній мірі.

Останнім часом досить активно набуває обертів розвиток такого продукту в області агостраховання як індексне страхування врожаю. Відмінністю та перевагами індексного страхування є те, що на відміну від класичного страхування, де страхові продукти базуються на оцінці збитків, індексне страхування базується на значенні певних індексів, таких як індекс врожайності у певному регіоні та індексу погоди (кількість опадів, температурний режим, тощо). Аграрії одержують страхове відшкодування в розмірі, еквівалентному розміру зниження середнього рівня врожайності в регіоні. Таким страховий продукт є більш доступним з точки зору його вартості, що робить його привабливим на ринку агостраховання.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» індекс (індекси) - спеціальний оціночний нормативний показник (показники), що характеризує (характеризують) імовірність впливу певного сільськогосподарського страхового ризику (страхових ризиків) на настання страхового випадку в разі відхилення параметра (значень) індексу від обумовленого договором страхування граничного значення [37].

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» до сільськогосподарських страхових ризиків при страхуванні сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень належать:

- 1) сильні морози, заморозки, вимерзання, льодяна кірка;
- 2) сильний вітер (у тому числі ураганний вітер, шквал, смерч), пилова буря, град, удар блискавки та пожежі, спричинені блискавкою;

- 3) сильні дощі і зливи, тривалі дощі, повінь (паводок);
- 4) сильна спека, засуха (посуха), суховій, комплекс посушливих умов;
- 5) випрівання, вимокання, випирання, випадіння;
- 6) сель, лавина, земельний зсув;
- 7) землетрус;
- 8) епіфітотія, осередок масового розмноження шкідливого організму, спалах масового розмноження шкідника рослин, вторинні хвороби рослин;
- 9) крадіжки та протиправні дії третіх осіб;
- 10) відхилення параметра (значень) індексу (індексів), визначеного страховиком і страхувальником у договорі страхування;
- 11) інші події, передбачені договором страхування.

До сільськогосподарських страхових ризиків при страхуванні сільськогосподарських тварин належать:

- 1) інфекційні хвороби, пожежі, стихійне лихо;
- 2) нещасний випадок;
- 3) вимушений забій (стемпінг-аут) згідно з законодавством у зв'язку з проведенням заходів з боротьби з інфекційними хворобами тварин;
- 4) неможливість використання тварин за призначенням (для племінних тварин);
- 5) крадіжки та протиправні дії третіх осіб;
- 6) інші події, передбачені договором страхування.

Загальна класифікація включає (відповідно до ст. 4 Закону України “Про страхування”):

- особисте страхування;
- майнове страхування ;
- страхування відповідальності.

Найпоширенішим за цією класифікацією є сільськогосподарське майнове страхування – страхування урожаю сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень, страхування сільськогосподарських тварин,

страхування землі, страхування сільськогосподарського інвентарю, устаткування, обладнання тощо.

До страхування ж відповідальності у сільському господарстві належить страхування відповідальності сільськогосподарських товаровиробників на випадок відшкодування заподіяної шкоди особам , майну, навколишньому природному середовищу тощо.

Що ж до особистого страхування у сільському господарстві, то О. М. Лобова наголошує, що особисте страхування підприємця сільськогосподарської галузі – це необхідна умова ефективного функціонування підприємства . Цей вид страхування буде запорукою того , що у разі будь-якого нещасного випадку, сільськогосподарське виробництво не зупиниться і не понесе збитків [38].

Видом добровільного страхування (спеціальним видом), що характерний тільки для галузі сільського господарства , є страхування сільськогосподарської продукції (п. 22 ч. 4 ст. 6 Закону України “Про страхування”). Сьогодні страхування врожаю сільськогосподарських культур в Україні є добровільним.

Серед видів обов'язкового страхування , що визначені ст . 7 Закону України «Про страхування»у галузі сільського господарства, необхідно виділити:

–страхування тварин (крім тих, що використовуються з метою сільськогосподарського виробництва) на випадок загибелі , знищення, вимушеного забою , від хвороб , стихійних лих та нещасних випадків у випадках та згідно з переліком тварин, встановлених Постановою Кабміну від 23 квітня 2003 р. N 590 Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі , знищення, вимушеного забою , від хвороб , стихійних лих та нещасних випадків у пункті 30. До тварин , які потрапляють під обов'язкове страхування на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою , від хвороб , стихійних лих та нещасних випадків , зараховано племінні тварини , зоопаркові тварини ,

циркові тварини . Обов'язкове страхування проводиться з метою забезпечення економічної безпеки держави , створення сприятливих умов для розвитку племінної справи в аграрному секторі економіки, захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників.

– страхування відповідальності виробників (постачальників) продукції тваринного походження , ветеринарних препаратів , субстанцій за шкоду , заподіяну третім особам (п. 34). Основним завданням сільського господарства як галузі економіки є забезпечення виробництва продукції в обсягах, що забезпечать продовольчу та економічну безпеку держави, задоволення продовольчих потреб населення у продуктах харчування. Тваринництво є тією галуззю сільського господарства України , що утворює значну частину сфери матеріального виробництва агропромислового комплексу і спрямоване на забезпечення продукцією тваринного походження. В умовах сьогодення значний вплив на виробничі процеси у сільському господарстві має науково - технічний прогрес , зокрема, впровадженням новітніх технологій , використанням нових матеріалів , добавок, організмів, а це , своєю чергою , відображається на якості та безпечності сільськогосподарської продукції, а в результаті і на здоров'ї та житті людей . Коли ж використання (вживання) сільськогосподарської продукції заподіює шкоду , актуальним стає питання її відшкодування . І саме страхування відповідальності є ефективним інструментом фінансового відшкодування, що відбувається у результаті настання страхового випадку [39].

– страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів (п. 41), є дієвим механізмом відшкодування шкоди у разі настання страхового випадку , адже саме для галузі сільського господарства характерним є систематичне та інтенсивне використання пестицидів і агрохімікатів у процесі

сільськогосподарської виробничої діяльності і, зокрема у процесі боротьби зі шкідниками.

– страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення , випадкового пошкодження або псування (п. 35). Іпотека є видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном , що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця , згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника. Нерухомим майном є і земельна ділянка , зокрема, земельна ділянка сільськогосподарського призначення, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення (особливості іпотеки такого виду нерухомого майна , як земельні ділянки, визначаються у ст. 15 Закону України «Про іпотеку») [40].

Земля відіграє особливу роль у сільському господарстві , оскільки залучена до виробництва і є основним та специфічним його засобом. Відповідно отримання сільськогосподарської продукції , особливо галузі рослинництва, залежить і від кількості та якості земельних ділянок , що залучені до вирощування сільськогосподарських культур . При цьому земля потрапляє під природно -кліматичний та антропогенний вплив , і цей вплив не завжди є позитивним , а часто має навіть руйнівний характер . Будучи ж предметом іпотеки та виконуючи функцію забезпечення виконання зобов'язання, земельні ділянки сільськогосподарського призначення потрапляють під страхування від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування.

Звертаємо увагу, що Національний банк України пропонує для обговорення правила провадження діяльності зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Мова йде про встановлення вимог до таких страховиків і їхньої діяльності в цілому. З цією метою Національний банк опублікував проєкт Положення щодо

провадження діяльності зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Це положення було розроблене на виконання вимог Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою”.

До страховиків пропонується встановити відповідні вимоги щодо забезпечення їх платоспроможності, процедури перестрахування їх ризиків, порядку формування страхових резервів за такими договорами, ведення обліку відповідних договорів страхування. [43]

Таким чином, реалізація у повній мірі існуючого потенціалу аграрного сектору можливе лише за умов нейтралізації, мінімізації, усунення наявних ризиків, а також досягнення прийнятно допустимого рівня ризиків для аграріїв. Така нейтралізація можлива лише за умови забезпечення створення ефективних механізмів страхування аграріїв.

3.2. Механізми регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р., інвестиційні це усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об’єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Суб’єктами інвестиційних правовідносин згідно зі ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» є інвестори і учасники, якими можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. Можна зробити висновок, що суб’єктами інвестиційних правовідносин, які вкладають інвестиції у сільське господарство, є зазвичай держава, органи законодавчої і виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, іноземні держави, вітчизняні та іноземні юридичні особи, які зацікавлені у розвитку сільського господарства.

Відповідно до ч. 3 ст. 5 ЗУ «Про інвестиційну діяльність» учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора. При цьому інвестори можуть виступати в ролі покупців, кредиторів, а також брати на себе функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності.

Коментар: інвестор визначає цілі, напрямки та обсяги інвестування. Учасники залучаються на договірній основі. Слід зазначити, що учасники і суб'єкти інвестиційної діяльності це різні поняття. Інвестор, як учасник інвестиційної діяльності може бути також учасником інвестиційної діяльності згідно з вищенаведеним законом.

До суб'єктів інвестиційних відносин, у ролі реципієнтів інвестицій, належать і виробники сільгосп продукції. Йдеться про сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, – сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, аграрні господарські товариства, приватні, державні і комунальні сільськогосподарські підприємства, їх об'єднання та ін., а також фізичні особи, приватні підприємці.

Щодо регулювання циркуляції інвестицій у сфері сільського господарства слід відмітити Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві» від 04.11.2018 р. Його ст. 1 встановлено, що пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу забезпечується державою шляхом зміни державної інвестиційної політики, зокрема спрямування інвестицій на першочергове створення матеріально-технічної бази по виробництву засобів механізації, хімізації, переробної промисловості, будівельної індустрії для агропромислового комплексу з метою поліпшення його соціально-економічного становища і наукового забезпечення та соціальних умов.

Пріоритетність розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу забезпечується зміною структури інвестицій в народному

господарстві, переорієнтацією промислового виробництва на їх потреби , зростанням обсягів капіталовкладень і матеріально-технічних ресурсів (ст. 2 Закону), а заходи щодо державного інвестування розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу визначено у ст. 6 розглядуваного нормативно-правового акта.

Об'єктами інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства може виступати широке коло об'єктів, – будь-яке майно (у тому числі й майнові права), земельні ділянки , основні виробничі фонди , призначені для виробництва сільськогосподарської продукції та її первинної переробки, зберігання, транспортування і реалізації виробленої продукції , науково-технічні досягнення, прогресивні технології , паливні та енергетичні ресурси, хімічні засоби захисту рослин і тварин, підвищення родючості ґрунтів, грошові кошти, праця робітників і спеціалістів сільського господарства, органічне виробництво.

Не можна вкладати інвестиції у сфері сільського господарства у такі об'єкти, як, наприклад, земельні ділянки сільськогосподарського призначення, що розташовані в межах земель зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, генетично модифіковані організми до їх державної реєстрації.

Зважаючи на це , суб'єктами інвестиційних правовідносин , які використовують інвестиції , є передусім сільськогосподарські підприємства різних організаційно -правових форм, – сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, аграрні господарські товариства , приватні, державні і комунальні сільськогосподарські підприємства . Проте не виключним є використання інвестицій у сільському господарстві й фізичними особами, зокрема, суб'єктами господарювання (приватними підприємцями).

Залучення іноземного інвестування , зокрема й агрохолдингами , має й певні негативні наслідки . Як вказується в аграрно -правовій літературі , до них можна віднести такі: накопичення прибутків за кордоном з

використанням схем іноземного інвестування; переведення діючих українських підприємств у власність іноземного капіталу під час інвестиційної діяльності ; зловживання спільним підприємством наданими податковими пільгами ; використання статусу підприємств з іноземними інвестиціями для ввезення та реалізації на території України товарів без сплати акцизних та митних платежів ; проходження за спрощеною процедурою сертифікації якості та відповідності . У такому разі , при встановленні контролю за українським підприємством , іноземці проводять політику ліквідації вітчизняного виробника або налагоджують виробництво з метою одержання одностороннього прибутку.

Відповідно до ч . 3 ст. 8 ЗУ «Про інвестиційну діяльність » для проведення господарської діяльності, яка підлягає ліцензуванню, учасники інвестиційної діяльності повинні одержати відповідну ліцензію, що видається в порядку, встановленому законодавством.

Згідно з п. 22 ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності: культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку, з особливостями, передбаченими Законом України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори».

Зберігання, роздрібна та/або оптова торгівля пального потребує ліцензування (див. Закон від 19.12.95 р. № 481/95-ВР). Коментар: Винятків щодо сільгоспвиробників і строку зберігання пального не передбачено. Аграрії, які зберігають пальне навіть для власних потреб, повинні отримати ліцензію на право його зберігання. Коментар: якщо учасник інвестиційної

діяльності буде вести сільськогосподарську діяльність, що підлягає ліцензуванню, повинен отримати відповідну ліцензію.[45]

Відповідно до ч . 3 ст. 2 ЗУ «Про інвестиційну діяльність» інвестиційна діяльність забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів і проведення операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей.

Інвестиційний проект представляю собою комплекс заходів (управлінських, аналітичних, організаційно-правових, фінансових тощо), висвітлених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку національної економіки та спрямованих на розвиток окремих галузей, секторів економіки, виробництв, регіонів, виконання яких здійснюється суб'єктами інвестиційної діяльності з використанням цінностей відповідно до положень цього Закону.

Згідно з ч . 5 ст. 2 ЗУ «Про інвестиційну діяльність » державна підтримка для реалізації інвестиційних проектів здійснюється в порядку, встановленому цим Законом, з дотриманням вимог Закону України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання" після набрання ним чинності, крім державної підтримки інвестиційних проектів, що здійснюються на умовах державно-приватного партнерства, у тому числі у формі концесії, яка надається у порядку, встановленому законами України "Про державно-приватне партнерство" та "Про концесію", та крім державної підтримки інвестиційних проектів, здійснюється в рамках, встановлених Законом України "Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями".

Але, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 3 ЗУ "Про державну допомогу суб'єктам господарювання" дія цього Закону не поширюється на підтримку: у сфері сільськогосподарського виробництва та рибальства, виробництва зброї і військового спорядження для потреб Збройних Сил України, а також правоохоронних органів спеціального призначення, такі як наприклад,

Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Відповідно до ч. 1.1 ст. 1 ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України» цей Закон визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення.

Складається така ситуація, коли у ЗУ «Про інвестиційну діяльність» говориться, що державна підтримка здійснюється з дотриманням вимог інших законів, перелік яких зазначений ч. 5 ст. 2 Закону, але серед цього переліку відсутній ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України». На нашу думку, це законодавча прогалина.

До нормативно-правових актів, що містять положення, які безпосередньо стосуються агроінноваційної діяльності в Україні, варто віднести закони України: «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. № 1877-IV, «Про насіння і садивний матеріал» від 26 грудня 2012 р. № 411-IV, «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 р. № 180-XIV, «Про карантин рослин» від 30 червня 1993 р. № 3348-XII, «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. № 3116-XII, «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. № 771/97, «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р. № 37-IV, «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 р. № 2662-IV, «Про племінну справу у тваринництві» від 21 грудня 1999 р. № 1328-XIV, «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України» від 5 жовтня 2006 р. № 229-V, «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 р. № 1870-IV, «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 р. № 1492-III, «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 6 лютого 2003 р. № 486-IV.

Здійснюючи аналіз інноваційного законодавства в контексті правового регулювання агроінноваційних відносин, слід погодитися з І. Зарецькою та її висновками:

- 1) відокремленого структурованого масиву агроінноваційного законодавства на тепер не створено,
- 2) регулювання інноваційних аграрних відносин здійснюється переважно базуючись на загальному інноваційному правовому регулюванні ;
- 3) окремі положення, що стосуються безпосередньо агроінноваційних відносин, містяться в численних актах загального законодавства, що свідчить про розпорошеність встановлених правил [45].

3.3. Удосконалення вітчизняної системи страхування аграріїв з урахуванням зарубіжного досвіду

Проаналізувавши закордонний досвід, ми можемо виділити декілька типових систем аграрного страхування, які у науці умовно поділені на «американську», «європейську» та «змішану»

Класичним прикладом застосування «американської» моделі аграрного страхування є приклад США та Канади. Ця модель передбачає значну фінансову підтримку держави у страхуванні сільськогосподарських ризиків шляхом компенсації вартості страхових полісів, передбачення можливості звернення аграріїв до державних страхових компаній та обов'язковості страхування. Це є вигідним для виробників сільгосп продукції, однак для держави вона обходиться доволі дорого .У Канаді програма діє по-іншому, де існують погодження між федеральним урядом та кожною провінцією , які продають фермерам страхові продукти через Королівські корпорації (засновані державою комерційні компанії).

Управління страховими програмами здійснюється самостійно провінціями, вони можуть звертатися за допомогою до федерального правління тільки в надзвичайних випадках. В них діє так зване

мультиризикове страхування, яке перестраховується урядом, але страховики все одно утримують значну кількість ризиків у своєму портфелі, додаючи до договорів страхування від граду та певних ризиків.

Страховики самостійно перестраховують частину чи всі прийнятні ризики на міжнародних ринках перестраховування.

Щодо «європейської» моделі, їй характерна мінімальна участь держави. Вона використовується у таких європейських країнах, Німеччина, Франція тощо. Так, страхування аграріями здійснюється на добровільних засадах, що передбачає покупку страхового полісу за його повною ціною, а держава у цьому разі виконує функції нагляду та контролю щодо діяльності приватних страхових компаній у цьому секторі ринку. Така модель передбачає високий рівень доходів у виробників сільгосп продукції.

Якщо мова про «змішану» модель, то вона комбінує позитивні риси обох систем, вказаних вище.

Яскравим прикладом може стати досвід Іспанії, система сільгосп страхування якої вважається однією з найкращих у світі. Так, у цій країні страхування врожаїв здійснюється приватними страховими компаніями, і воно є добровільним. Водночас у країні передбачена значна державна підтримка, шляхом заснування сільськогосподарських товариств взаємодопомоги та надання технічної допомоги страховим компаніям. Окрім того, усі види страхування виконуються на базі планів, які завчасно готуються уповноваженими урядом установами. У результаті розвитку та вдосконалення законодавчої бази сьогодні аграрне страхування в Іспанії регулюється близько 15 нормативно-правовими актами – законами та Королівськими декретами [58]. Система страхування сільськогосподарських ризиків діє в Іспанії, яка, за оцінками експертів міжнародного проекту ЄС Tacis «Вдосконалення управління ризиками фермерських господарств та малих і середніх господарств в аграрному секторі», є країною з найрозвиненішою системою агрострахування в Європі.

Нижче наведення рисунок з ознаками кожної з цих моделей (Рис.3.1).

Рис.3.1. Моделі страхування в зарубіжній практиці

Нині країни Європи почали використовувати досвід Іспанії — субсидоване аграрне страхування почало розвиватися в Італії, при цьому інші країни ретельніше досліджують цю модель і можливості її застосування.

Італія перейняла досвід Іспанії у певній мірі та стала лідером із захисту сільгосп товаровиробників на світовому ринку аграрного страхування . У країні існує достатнє їх забезпечення державними фінансовими ресурсами субсидованого характеру — рівень державної підтримки становить 72 %, що на 27 % більше ніж у США — країні еталоні зі страхування сільськогосподарських товаровиробників з державною підтримкою . До того ж у цій країні представлено дві групи об'єктів страхування : сільськогосподарські культури та тварини, тоді як в інших країнах найбільшу питому вагу займає на аграрному страховому ринку захист сільськогосподарської продукції рослинницької галузі. [59]

Ще одним цікавим прикладом є Польща , де кількість страхових ризиків, від яких може застрахуватися сільгоспвиробник , є обмеженою , внаслідок неефективності і високої вартості страхових послуг. [60]

Виділяють декілька факторів зниження привабливості страхових програм для фермерів . Перший — асиметрія потреб страхувальника та можливостей страховика , "моральний ризик " , який виникає в момент навмисної зміни страхувальником способу виробництва, де відбувається завищення збитків . Другий фактор — непомірне коливання цін на сільгосппродукцію на внутрішньому ринку країни , що у більшій мірі пов'язане з природними ризиками.

Польські фермери зобов'язані застрахувати не менш 50% польових культур та худоби . До сільськогосподарських культур , які підлягають обов'язковому страхуванню в Польщі, належать: зерно, кукурудза, рапс, ріпа, хміль, тютюн, овочі відкритого ґрунту , плодів дерева і кущі , полуниця, картопля, цукровий буряк та бобові . До страхових ризиків належать збитки від повені , граду, посухи, негативних наслідків зимування і весняних заморозків. Домашню худобу польський фермер повинен застрахувати мінімум за одним із таких страхових ризиків: ураган, повінь, злива, град, блискавки, зсуви, лавини, вимушений забій худоби . Обов'язковому страхуванню підлягає домашні тварини.

Максимальна страхова сума визначається розпорядженням Міністерства сільського господарства та розвитку сільських районів . У Польщі держава забезпечує функціонування Страхового гарантійного фонду для здійснення 100 % виплат страхового відшкодування за договорами обов'язкового страхування відповідальності осіб , зайнятих у сільському господарстві.

Розвиток системи аграрного страхування в Україні є нелегким, його суть розкрита у питанні 3.1 розділу 3. За часів СРСР було передбачено обов'язкове страхування врожаю у радгоспах та інших державних сільськогосподарських підприємствах, і вона була повністю монополізованою. Вважається, що ця система була досить ефективною, адже за допомогою Укрдержстраху забезпечувався надійний страховий захист врожаю за достатньо низькими ставками страхування. Сучасна система

страхування аграрних ризиків в Україні була впроваджена шляхом прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування», який надалі був замінений базовим Законом України «Про страхування». Цей Закон визначив основу систему правового регулювання страхової діяльності, визначив принципи державної демонополізації та державного нагляду за страховою діяльністю.

Спочатку були спроби імплементувати «американську» систему. Так, із 01.01.2005 Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачено створення Фонду аграрних страхових субсидій (ФАСС). ФАСС є державною спеціалізованою установою, яка націлена на надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції. ФАСС підпорядковується, є підзвітним та підконтрольним центральному органу виконавчої влади з питань формування та забезпечення державної аграрної політики.

Надалі простежувався підхід до «європейської» систему. З метою полегшення доступу до страхування сільськогосподарської продукції сільськогосподарських товаровиробників, передусім середніх та дрібних, ще в 2012 р. було ухвалено Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», який мав намір захистити майнові інтереси сільськогосподарських товаровиробників та стабілізувати доходи.

Для забезпечення виконання зобов'язань страхових компаній перед страхувальниками під час страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, в Україні у 2012 р. було створено Об'єднання страховиків «Аграрний страховий пул», члени якого діють на умовах співстрахування, що підвищує гарантії виконання зобов'язань страховими компаніями перед сільгоспвиробниками у разі отримання останніми збитків. Однак через відсутність значної підтримки, фактично, на сьогодні ми маємо пул, який не працює.

ВИСНОВКИ

У рамках нашого дослідження ми приділили увагу сучасним тенденціям розвитку підприємництва в Україні, де відзначили стрімкий перехід до цифрової економіки – економіки на просторах інтернету, е-комерції. Підприємництво в умовах турбулентності зазнало кардинального перезапуску, та здійснило повну переоцінку галузей та сфер ведення бізнесу, наприклад, багато підприємців переключилися на фармбізнес та продаж продуктів харчування, з'явилося велика кількість маркетингових агентств.

Як показали 2020-2021 роки, здатність пристосовувати внутрішнє середовище до змін зовнішнього оточення можна віднести до основних умов успішності бізнесу. Зовнішнє середовище не є знеособленим, воно суб'єктивується у вигляді елементів зовнішнього впливу, структурних складових загальної системи регулювання економічних процесів, управління ними. Саме пандемія випробувала на міцність стратегії компаній різних розмірів і змусила перейти на нові рейки розвитку. У нашій роботі ми розглянули різні фактори, які плавають на підприємництво в Україні від фінансових аспектів до основоположних принципів податкової системи, у рамках якої діють суб'єкти підприємницької діяльності.

Серед них виділимо: загальність оподаткування, рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства, презумпція правомірності рішень платника податку, фіскальна достатність, соціальна справедливість, економічність оподаткування, нейтральність оподаткування, єдиний підхід до встановлення податків та зборів та стабільність. Щодо останнього принципу слід відмітити те, що стабільності податкової політики Україні ще бракує. Адже, прийняття різних законів, які мають прогалини, прописані двозначно, не мають чітких механізмів реалізації прописаних норм, непередбачуваність прийняття деяких Законодавчих актів значно ускладнює рух і розвиток

суб'єктів підприємницької діяльності. Це призводить до проведення, наприклад, позапланових податкових перевірок, донарахування значних штрафів за недотримання норм податкового законодавства навіть у випадках, коли норми законодавства біли прописані неоднозначно.

Для уникнення таких ситуацій та/або зниження наслідків таких ситуацій ми розглядаємо податковий Due Diligence, проведений самостійно суб'єктом підприємницької діяльності, як ефективний засіб уникнення негативних наслідків. Ми також розглянули варіанти підтримки державою діяльності суб'єктів господарської діяльності та прийшли до висновку, що вони потребують розробки більш розширеної системи фінансування підприємств.

Державна підтримка малого підприємництва, яка полягає у наданні можливості скористатися дешевими кредитами за програмою 5-7-9 та діє наразі повинна стати більш прозорою для бізнесу, що без остраху використовувати вказану програму. Програма передбачає часткову компенсацію процентної ставки за кредитом у гривні у комплексі з механізмом часткових кредитних гарантій для вирішення проблеми браку забезпечення та недостатньої кредитної історії. Головним бенефіціаром програми є саме мікро- та малий бізнес, так звані малодохідники, які потребують ще більшої підтримки.

Щодо діяльності аграрного сектору, як одного з самих перспективних напрямів розвитку України, вони потребують неабиякої підтримки через різні природні катаклізми та неврожай, спричинений засухою тощо. Наразі відсутні ефективні механізми страхування аграріїв, вони перебувають у стані розробки уже декілька років. Щодо інноваційності аграрного сектору, то відсутнє профільне законодавство, яке змогло б розкрити наявний потенціал, що уповільнює цей розвиток. Наразі не створено відокремленого структурованого масиву агроінноваційного законодавства натепер , регулювання інноваційних аграрних відносин здійснюється переважно базуючись на загальному інноваційному правовому регулюванні , окремі

положення, що стосуються безпосередньо агроінноваційних відносин , містяться в численних актах загального законодавства, що свідчить про розпорошеність встановлених правил та протиріччя при їх застосуванні. В цілому, українське підприємництво не дивлячись на всі складнощі розвитку, має великий потенціал стати зразковим за умови усунення перешкод, що діють наразі та створення атмосфери підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жигірь А. А. Сутність підприємництва та чинники його економічного розвитку. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/7.pdf]
2. Семененко В. М., Коваленко Д. І., Економічна теорія. Політекономія. Навчальний посібник К.: Центр учбової літератури, 2010. 360 с.
3. Мироненко-Шульган О. Малий бізнес в умовах пандемії COVID-19: правове регулювання фінансової підтримки державою. URL: <https://bit.ly/3ocPqXM>
4. Степаненко М. Нові можливості для електронної комерції під час карантину. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013716
5. Козак К. Б., Механізм зовнішнього впливу на економічний розвиток агропромислового виробництва. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2020/129.pdf
6. Романко О.П., Савчин І.З. Внутрішнє і зовнішнє середовище впливу на економічну стійкість нафтогазових підприємств. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. URL: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/126.pdf>]
7. Гіпотеза чорної королеви. URL: <https://bit.ly/31FPxmY> Вікіпедія
8. Закон України «Про підприємництво». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>]
9. Попський А. Організаційно-правове регулювання діяльності малих та середніх підприємств. *«Ефективність державного управління» Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 45 с. 227-228
10. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424 с.
11. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

12. Корчак Н. М., Вертузаєва І. М. Особливості правового становища приватних підприємств у світлі Господарського кодексу України. *Юридичний вісник*. 2008. № 4(9). С. 53—58.]

13. Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

14. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності: нав чальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/189/1/хомко%20posib.pdf>

15. Дякуновський О.Є. Правове регулювання підприємницької діяльності в Україні та Республіці Польща. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/10863>

16. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

17. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» [Текст]: № 2063-III від 19.10.2000 р. [чинний] // *Офіційний вісник України* [Текст]. 2000 (01 груд.). № 46. С. 1977.

18. Саприка Р.Р., Бойко Л.О. Проблеми розвитку малих та середніх підприємств в Україні. Стратегічні пріоритети розвитку економічної системи України: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Ред. Танклевської Н.С. Херсон : ХДАУ, 2020. С.199-202.

19. Бойко Л.О., Агєєва В.В. Діяльність малих форм господарювання в аграрному секторі економіки // *Problems and tasks of modernity and approaches to their solution. Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan 2021. Pp. 36-39.* URL: <https://isg-konf.com>. Available at : DOI: 10.46299/ISG.2021.I.VIII

20. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». № 4618-VI від 22.03.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

21. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України.
URL: <https://bit.ly/3G1WDkL>
22. V.O. Boiko, L.O. Boiko Features of farm functioning under conditions of a competitive environment. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 56—61.
23. Урядовий портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-programoyu-5-7-9-biznesu-vzhe-vidano-kreditiv-na-514-mlrd-grn>
24. Кугій А.А. Структурний аналіз фінансового забезпечення малого підприємництва. *Економічний вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. №12. С. 238–245. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/45521>.]
25. Бойко, В. (2020). Оптові ринки сільськогосподарської продукції як перспективний напрям розвитку підприємництва. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (1), 78-87. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/10>
26. Boiko V., Kwilinski A., Misiuk M., Boiko L. Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI*. 2019. Vol. 175. Is. 1-2. Pp. 68–72. <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>
27. Бойчик І.М. Економіка підприємства: підручник. К.: Кондор - Видавництво, 2016. 378 с.]
28. Використання Due Diligence в обґрунтуванні передінвестиційних рішень у секторах національної економіки: колективна монографія / Балджи М.Д., Добрава Н.В., Карпов В.А. [та ін.]; *Одеський національний економічний університет*. Одеса: ПромАрт, 2018. 335 с.
29. Назаренко І. М. Фінансовий дью ділідженс : сутність та функціональна місія в системі управління підприємством [Електронний ресурс]. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем» (присвячена 70-*

річчю кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту). Харків : ХНТУСГ, 2018. С. 182-184

30. Гуцаленко Л.В. Дью ділідженс – гарант успішності інвестиційного проекту в бізнес-сфері. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. №7. С.20-31.

31. Безус А. М., Шафранова К. В., Шевчун М. Б. Застосування процедури дью ділідженс як важеля зменшення інформаційних ризиків при здійсненні емісії цінних паперів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 50–53.

32. Кармазіна Н. В. Адаптивний механізм процедури дью ділідженс для виявлення ризиків під час придбання бізнесу у регіонах України. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 37–41. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.5.37

33. Головацька С. І., Курак А. І. Забезпечення майбутніх витрат і платежів у процесах «дью ділідженс» та управління ризиками підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. №3. С. 394–398. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-3-394-398>

34. Morozov, R. and Voiko, L. (2018), "The economic role of exchange trade and modern tendencies of its development", *Agrosvit*, vol. 9, pp. 3—8.

35. Податковий кодекс України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

36. Бойко В., Стрельченко О., Бойко Л. Теоретичні та практичні аспекти агрострахування як інструмент управління ризиками. *EUROPEAN JOURNAL OF ECONOMICS AND MANAGEMENT*. Volume 4, Issue 3. 2018. С. 50-58

37. Бойко В.О., Бойко Л.О. Сучасні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність аграрних підприємств». *Фінансовий простір*. 2019. № 3(35). С. 23–31. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190153](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190153)

38. Бойко Л. О. Пріоритети розвитку підприємництва зі створенням інноваційних продуктів. *Агросвіт*. 2020. № 15. С. 41–47. doi: 10.32702/2306-6792.2020.15.41

39. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>

40. Бойко Л.О., Колінько А.Д. Соціальні мережі для бізнесу: яку платформу обрати. Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 травня 2021 року). – Одеса: Державний університет «Одеська політехніка», 2021. С.28-31.

41. Закон України «Про іпотеку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>

42. Марич Х. Сільськогосподарське страхування: поняття, ознаки, види. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13434/64.pdf>

43. Податковий кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

44. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. 4-те вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2005. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2015/Strahova_sprava_2015.pdf

45. Вовчак О.Д. Страхування: навчальний посібник. 2-ге вид. виправл. Львів: «Новий світ 2000», 2005. 480с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/%D0%A1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%92%D0%BE%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BA%20%D0%9E.%D0%94..pd>

46. Зарецька І. Генеза інноваційного законодавства України в контексті правового регулювання агроінноваційних відносин. *Правове забезпечення інноваційного розвитку економіки Республіки Білорусь:*

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 жовтня 2010 р. Мінськ, 2010. С. 467–469.

47. Бойко В.О., Осадчий А.А., Бойко Л.О. Соціальні мережі – перспективний напрям просування бізнесу у підприємницькій діяльності. *Вісник Херсонського національного технічного університету*, 2021, № 2 (77). С.178-185

48. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Крикунова В.М., Жосан Г.В., Бойко В.О. (2020) Цифрова економіка. Криптовалюти: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 228 с.

49. Язлюк Б. Економічний зміст інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств та напрямки її трансформації. *Наука молода : зб. наук. праць молодих вчених Терноп. нац. екон. ун-ту*. Тернопіль: Економічна думка, 2010. № 6. С. 47-51.

50. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємництва: діагностика, стратегія, ефективність. К. : Вища школа, 1995. 256 с.

51. Юрій Е.О. Теоретичні засади стратегічного планування діяльності підприємств. *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. Економічні науки*. 2010. № 6.

52. Рогоза М.Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Економіка»*. Полтава, 2011. 320 с.

53. Boiko V. Determinants of development of small and medium enterprises in the region of Kherson. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online]. 2017. Vol. 3, no. 2, pp. 22–29. Available at: www.are-journal.com

54. Бойко В.О. Розвиток зеленого туризму у південному регіоні // Підприємництво в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 лютого 2020 р.): у 2 ч. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. Ч.1. С. 65-68.

55. Назаренко І.М. Аналіз інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств регіонів України. *Проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 136-143.

56. Малік М.Й. Інноваційна діяльність як складова стратегії підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2005. № 5. С. 155.

57. Бойко В.О., Бойко Л.О. Методичні засади оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки України: [Коллективна монографія] / За заг. редакцією А.В. Руснак. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2017. С. 43-51.

58. Мармуль Л.О., Бойко В.О. Методика визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств із застосуванням показників багатомірної статистики. *BlackSea. Scientific journal of academic research. Economic, management&marketing and engineering*. Tbilisi, Georgia. January 2014 volume, 08 issue 01. P. 82-86.

59. Плаксієнко В.Я. Формування інвестиційного клімату в підприємствах аграрного сектору України. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*, 2011. № 2. С. 202-206.

60. Федоренко В.Г. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності: навч. посібник. К.: Алеута, 2004. 431 с.

61. Хвесик Ю.М. Інвестиції в аграрний сектор: пріоритети та механізми нарощення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 5-8.

62. Лупенко Ю.О. Стратегічні напрями податкового регулювання розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. К.: ННЦ ІАЕ, 2014. 36 с.

63. Кернасюк Ю.В. Світовий досвід державної підтримки агробізнесу. *Агробізнес сьогодні*. 2016. № 11 (330). URL: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/5581-svitovyidosvid-derzhavnoii-pidtrymky-agrobiznesu.html>

64. Остапенко О.М. Удосконалення вітчизняної системи страхування аграріїв з урахуванням зарубіжного досвіду. *Економіка: реалії часу: наук. журн.* 2013. № 5(10). ст. 38-45
65. Бойко, В. (2020). Сучасні тренди агрострахування як інструмент ризик-менеджменту . *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, (2), 69-77. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/50>
66. Boiko V. Algorithm of developing competitive strategies and the trends of realizing them for agricultural enterprises. *ScienceRise*. 2016. Т. 2, N 1 (19). P. 30-34. DOI: 10.15587/2313-8416.2016.60349.
67. Бойко В.О. Діагностика бізнес-середовища та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Миколаїв, 2014. 22 с.
68. Шолойко А.С. Принципи обов'язкового страхування в умовах ринкової економіки. *Економіка АПК*. 2009. № 10. ст. 55-58
69. Аналітичне дослідження «Ринок агрострахування України у 2017-му андеррайтинговому році». URL: <http://agroinsurance.com/wp-content/uploads/2017/11/Ryynok-agrostrahovaniya-Ukrainyi-za2017-god.pdf>

ДОДАТКИ